

Flirten met CS Vincent van Gogh: Religiositeit in de identiteit van een christelijke middelbare school.

Huub Oldeman
Groningen, april 2015
NHL Leeuwarden/ Hogeschool Windesheim
Begeleiders: E. Groen & H. Zegwaart

Samenvatting

De huidige samenleving mist een stukje betovering. Sprookjes, mythen, legenden, alles wordt gerationaliseerd. Overdreven gezegd wordt deze maatschappij gekenmerkt door individualisering en oppervlakkigheid. We kunnen naar mijn mening dus wel wat meer verbondenheid en verdieping gebruiken. In het christendom is deze onttovering ingezet door minimalistische theologen. Alles wat niet feitelijk kan worden vastgesteld wordt van de beleving afgeschaafd waardoor er een harde, koude kern overblijft. Er blijkt echter dat er juist veel behoefte is aan dat schaafsel. De kerk speelt hierbij een immer kleiner wordende rol. Religiositeit met geloof is niet meer aansprekend. Maar religiositeit zonder geloof kan volgens Koert van der Velde in de toekomst wel een grote rol spelen. Verbondenheid en verdieping kunnen weer een onderdeel worden als we open staan voor deze vorm van religiositeit. Het gaat er dan om dat er een gevoel is van onderdeel uitmaken van iets groters – iets raadselachtigs (transcendentie) en dat er een reden achter zit, dat de ervaring met een doel plaatsvindt (intentionaliteit).

Christelijke Scholengemeenschap Vincent van Gogh is een voorbeeld van een algemeen christelijke school die in deze maatschappij de christelijke identiteit opnieuw aan het beschrijven is. Die identiteit wordt niet meer ontleend aan de Bijbel of de leer van de kerken. Het fundament is niet meer dat de Bijbel het Woord van God is. De vraag die ik me heb gesteld is welke rol die religiositeit speelt in de identiteit van deze school en welke rol religiositeit zonder geloof zou kunnen spelen. De Bijbel kan bijvoorbeeld gebruikt worden als bron van verhalen, van levensgeschiedenissen die aan kunnen zetten tot dialoog. De basis is nu de omgang met elkaar met als belangrijkste waarden: naastenliefde, respect voor mens en natuur, vergevingsgezindheid en verantwoordelijkheidsbesef. Iemand die achter de identiteit van deze school staat, staat ook open voor levensvragen. Op deze manier kan een leerling 'worden wie hij bedoeld is te zijn'. In deze quote van de sectordirecteur havo/vwo klinkt ook de intentionaliteit door. Het algemeen christelijke karakter van de school is aldus verschoven naar algemeen religieus, met of zonder geloof in God.

De (christelijke) identiteit van CS Vincent van Gogh wordt vormgegeven in de omgang met elkaar, het vak godsdienst, de dagopening, de vieringen met Kerst en Pasen en in de eind 2013 opgeleverde nieuwbouw met kunst dat gebaseerd is op de schilder Vincent van Gogh. Door middel van een enquête heb ik onderzocht hoe de docenten van de locatie havo/vwo staan tegenover het christelijk geloof en religiositeit en tegenover de dagopening en de vieringen staan. Hier kwam uit dat de diversiteit onder de docenten groot is. De meeste docenten zijn minder bewust bezig met de identiteit van de school en religiositeit dan de leden van de directie. Ze staan echter grotendeels wel op een lijn met diezelfde directie als het gaat om dagopening en vieringen. De kloof die wellicht overbrugd kan worden bestaat uit een stukje bewustwording van de aanwezige religiositeit en het idee dat men in het algemeen met de neus in dezelfde richting staat. De authenticiteit van de docent wordt gewaardeerd en het 'leren leren, leren leven' van de leerling staat voorop.

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
1. Inleiding	4
1.1 Doelstelling	4
1.2 Onderzoeksvraag	5
1.3 Deelvragen	5
2. Methode	6
3. Theoretisch kader	10
3.1 Achtergrond van de identiteit van de Christelijke Scholengemeenschap Vincent van Gogh	10
3.2 Religiositeit en identiteit	13
4. Resultaten en interpretatie	17
4.1 Interviews	24
4.1.1 De algemeen directeur	24
4.1.2 De sectordirecteur	25
4.1.3 Een sectorleider	27
4.1.4 Analyse van de interviews	27
4.2 Enquête	28
5. Conclusies en aanbevelingen	32
Literatuurlijst	34
Bijlage I: interviews	36
Bijlage II: gesprekjes met collega's	37
Bijlage III: de enquête	38
Bijlage IV: mijn religieuze ervaringen	41

Voorkant

Verbeelding: Nuit étoilée (1889) van Vincent van Gogh met daarin transcendentie (Oculus non vidit, nec auris audivit: wat geen oog gezien, noch oor gehoord heeft). Het gat wordt opgevuld door het logo van CS Vincent van Gogh; de plek waar transcendentie plaatsvindt?

1. Inleiding

Sprookjes sturen het kind in de ontdekkingstocht naar zijn identiteit en roeping en geven suggesties over het verder vormen van het karakter, zo zegt Bruno Bettelheim in zijn *The Uses of Enchantment*.¹ Enchantment is betovering, maar in hoeverre laten wij ons nog betoveren in de hedendaagse maatschappij? Alice in Wonderland moet van de Harten Vrouw leren om onmogelijke dingen te geloven. Het onmogelijke geloven is echter volgens minimalistische theologen als Klaas Hendrikse en Harry Kuitert juist uit den boze. Maar als betovering ons – volwassen kinderen – zozeer kan leiden op onze levensweg, waarom dan toch die nadruk op het rationele? De God zoals in de Bijbel beschreven, kan niet echt bestaan, maar volgens velen is er toch wel 'iets', maar wee je gebeente als je dat 'iets' gaat beschrijven: hoe vager hoe beter, want stel je voor dat je in iets gelooft dat toch onzin moet zijn. Hoe zit het eigenlijk met het kind in ons? Met deze vragen in mijn achterhoofd keek ik naar de maatschappij en mede dankzij studies van Koert van der Velde² en Alain de Botton³ ben ik me af gaan vragen welke rol religiositeit kan spelen in de samenleving.

In een maatschappij waar individualisme en secularisme hoogtij lijken te vieren vond ik het interessant om te zien hoe een christelijke scholengemeenschap omgaat met haar christelijke identiteit. Op CS Vincent van Gogh, waar ik godsdienst geef, kreeg ik het idee dat er een kloof bestond tussen de identiteit op papier (de directie) en de praktijk van alledag (het personeel). Bij docenten en leerlingen komen allerlei vormen van geloof voor. Dit loopt uiteen van streng gereformeerd tot atheïstisch en van evangelisch tot katholiek. Ook komen - in veel mindere mate - de islam, het boeddhisme en het hindoeïsme voor. Het grote gros lijkt echter te vallen onder de door Ronald Plasterk geïntroduceerde term 'ietsist'.⁴ Dit bleek in het geval van de leerlingen uit mijn lessen. Ik inventariseerde wie bij welk geloof hoorde, waarna ik de term 'ietsisme' uitlegde, dat vervolgens door de meeste leerlingen werd gekozen. In mijn onderzoek ben ik op zoek gegaan naar de christelijke identiteit van CS Vincent van Gogh door te kijken naar de visies van management en personeel ten aanzien van identiteit, religiositeit, vieringen en dagopeningen.

1.1 Doelstelling

"Rond 1900 was het kerkelijk landschap in ons land nog overzichtelijk: ruim negen op de tien Nederlanders ging naar de Nederlandse hervormde, katholieke of gereformeerde kerk. Zes procent ging naar een andere kerk en maar twee procent van de Nederlanders voelde zich niet met een kerk verbonden."⁵ Zes jaar geleden was dit totaal veranderd. In Nederland is er net als in andere Noord- en West-Europese landen sprake van een grote mate van ontkerkelijking. Bijna de helft van de Nederlanders was in 2008 al niet meer verbonden aan een kerk, aldus het Centraal Bureau voor de Statistiek.⁶ Deze ontkerkelijking zou met zich mee kunnen brengen dat de betrokkenheid met het christelijk geloof minder is geworden. Met

¹ Bettelheim, Bruno (1991). *The Uses of Enchantment*. Londen: Penguin Books Ltd.

² Van der Velde, Koert (2011). *Flirten met God: religiositeit zonder geloof*, Amsterdam.

³ De Botton, Alain (2011). *Religie voor atheïsten: een heidense gebruikersgids*. Amsterdam.

⁴ <http://www.volkskrant.nl/dossier-archief/tepelklem-dioxinekip-ietsisme~a659251/>

⁵ <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/953535E3-9D25-4C28-A70D-7A4AEEA76E27/0/2008e16pub.pdf>, p. 13.

⁶ <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/953535E3-9D25-4C28-A70D-7A4AEEA76E27/0/2008e16pub.pdf>, p.14.

praktijkonderzoek wil ik nagaan hoe het zit met die betrokkenheid op CS Vincent van Gogh, waarbij ik me richt op religiositeit. Daarvoor ga ik eerst dieper in op wat religiositeit is. Ik wil erachter komen of religiositeit onderdeel is van de huidige identiteit van CS Vincent van Gogh, afdeling Lariks (havo/vwo) en of de visie hierop van de directie wordt nageleefd door de docenten. Tot slot wil ik aan de directie voorleggen hoe een eventueel verschil tussen visie en naleving verkleind kan worden en mogelijkheden aangeven voor vervolgonderzoek.

1.2 Onderzoeksvraag

Welke rol speelt religiositeit in de vormgeving van de identiteit van CS Vincent van Gogh?

1.3 Deelvragen

Wat kunnen we verstaan onder religiositeit en identiteit in de samenleving van vandaag?

Wat is de visie van het management van CS Vincent van Gogh ten aanzien van identiteit, religiositeit, vieringen en dagopeningen?

Hoe gaan de docenten van CS Vincent van Gogh in de praktijk om met identiteit, religiositeit, vieringen en dagopeningen?

Hoe kan een eventueel verschil tussen visie op en naleving van de identiteit tussen management en personeel verkleind worden?

2. Methode

Methodologie gaat in het algemeen gezien over het maken van strategische keuzes, zo zegt H. Russell Bernard aan het begin van zijn tweede editie van *Research Methods in Anthropology*.⁷ Dit onderzoek gaat over religiositeit en identiteit en wel binnen een gedeelte van een scholengemeenschap. De rationalistische zoektocht naar een a priori waarheid zou tot mislukken zijn gedoemd. Ik kom dan automatisch uit bij empirisme.⁸ De methode is praktijkgericht, kwalitatief, holistisch en interpretatief. Dat betekent dat ik persoonlijke verhalen en antwoorden op enquêtes interpreteer. Het gaat dan niet om feiten, maar om betekenissen. Aangezien ik niet op zoek kan gaan naar een bestaande waarheid, maar alleen naar betekenissen binnen een veranderende groep kom ik wat onderzoeksparadigma in zekere zin uit bij het constructivisme.⁹ Constructivisme is volgens Guba en Lincoln relativistisch, transactionalistisch en subjectivistisch van aard.¹⁰ Vertaald naar mijn onderzoek betekent dit dat we te maken hebben met een sociale realiteit (of meerdere realiteiten) die bestaat uit veranderlijke kennis en gedrag in die groep. Tot op zekere hoogte maakt de interactie tussen onderzoeker en respondenten het onderzoek subjectief. Ik ben zelf onderdeel van de groep, maar beoog het proces wel zo objectief mogelijk te openbaren en te begrijpen.¹¹

De maatschappelijke relevantie zit hem voor mij in het vormgeven van een religieuze identiteit voor CS Vincent van Gogh. Om een kader te scheppen gaat de eerste deelvraag over religiositeit in de huidige samenleving. Om dit uit te zoeken heb ik literatuuronderzoek verricht. Ik heb me vooral gericht op het boek *Flirten met God: Religiositeit zonder geloof*.¹² Vervolgens heb ik voor het praktijkgedeelte mijn eigen school als voorbeeld genomen en dan alleen de havo/vwo-vestiging (Lariks). Ik ken de cultuur inmiddels enigszins en omdat ik de mensen die er werken ken kon ik gemakkelijk tot gesprekken, interviews en aan ingevulde enquêtes komen. Om achter de visie van het management te komen heb ik wat erover op papier staat geschreven bestudeerd en heb ik achtereenvolgens de algemeen directeur, de sectordirecteur havo/vwo en de sectorleider bovenbouw vwo geïnterviewd. Ondertussen heb ik een enquête gemaakt die bedoeld was voor al het onderwijzend personeel op mijn locatie. Van de ongeveer honderd collega's hebben er negenendertig de enquête ingevuld en bij mij ingeleverd. Ik heb gekozen voor een persoonlijke aanpak door mijn collega's een formulier in handen te geven dat ze direct in konden vullen of later aan mij konden geven. Deze enquêtes heb ik voornamelijk uitgedeeld na afloop van een havo-4 vergadering omdat daar de meeste docenten bij aanwezig zijn en ze de mogelijkheid hadden om in de pauzes tussen twee havo-4 klassen de enquête in te vullen. Daarnaast heb ik her en der nog wat formulieren uitgedeeld aan collega's die ik in de wandelgangen tegenkwam. Op deze manier

⁷ H. Russell Bernard, *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches* (Second edition; Londen 1994) p. 1. De 4e editie staat online: <http://www.antropocaos.com.ar/Russel-Research-Method-in-Anthropology.pdf>

⁸ Ibid. p. 2.

⁹ E.G. Guba & Y.S. Lincoln, *Competing paradigms in qualitative research*. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (Londen 1994) pp. 105-117.

¹⁰ Ibid. pp. 110-111.

¹¹ Ibid. pp 111-112 ter vergelijking

¹² Koert van der Velde, *Flirten met God: religiositeit zonder geloof* (Amsterdam 2011)

heb ik niet iedereen bereikt, maar wel een relatief grote respons bereikt. Achteraf gezien had ik nog meer mensen kunnen bereiken door de enquête ook online op de elektronische leeromgeving 'It's Learning' te zetten en een verzoek per mail rond te laten sturen. Met die enquêtes wil ik antwoord geven op de derde deelvraag.

Om antwoorden te krijgen op mijn vragen over de visie van het bestuur ben ik in eerste instantie twee leden van het management gaan interviewen: de algemeen directeur (of officieel voorzitter van het College van Bestuur) de heer drs. A.H. de Gruijter en sectordirecteur havo/vwo de heer drs. B. Oosting.¹³ De interviewvragen heb ik onderverdeeld in eigen religiositeit, identiteit van de school en zingeving op school. Tot slot ben ik nog met mijn enquête en verkorte vragenlijst bij één van de sectorleiders langsgegaan. Met hem had ik tevens een evaluatiegesprek over de laatste viering. Voor de enquête heb ik getracht het begrip religiositeit te operationaliseren waarbij ik gebruik maakte van gesprekjes die ik met collega's voerde voor mijn stageverslag.¹⁴ De enquête is te vinden in bijlage II. Deze heb ik als volgt opgebouwd. De eerste zes vragen betreffen een 'kennismaking'. Deze vragen geven in de analyse de mogelijkheid om te ordenen. De resultaten van de vragen over religiositeit, dagopening en vieringen kan ik hierdoor met elkaar vergelijken op basis van vak, werkervaring, denominatie, geloof in God en leeftijd. Verder heb ik hier gevraagd naar het aantal dagen in de week dat er het eerste uur les wordt gegeven, omdat dat het moment van de dagopening is. Dat kan van invloed zijn op de mening over de dagopening. Een andere vraag die hoort bij het geloof in God is hoe de respondent God ziet. Het is een open vraag die mij iets meer vertelt over de visie op God op CS Vincent van Gogh.

Behalve een open vraag over de 'Zinbox' heb ik de rest van mijn vragen als stelling geponeerd met de mogelijkheid om het hier helemaal mee oneens, gewoon mee oneens, neutraal over, mee eens of helemaal mee eens te zijn (een likertschaal). De twintig stellingen over religiositeit heb ik rechtstreeks geoperationaliseerd vanuit mijn interpretatie van het boek *Flirten met God* van Koert van der Velde. Naast voorbeelden uit dat boek heb ik voor de vragen geput uit mijn eigen ervaringen die in bijlage 2 zijn terug te vinden. De stellingen over de dagopening en de vieringen zijn aan de ene kant praktisch van aard, als evaluatie van de onderdelen van de christelijke identiteit van CS Vincent van Gogh. Aan de andere kant vertelt het mij ook iets over de religiositeit van de respondent ten aanzien van deze onderwerpen. Ik zet hier de stellingen op een rij in dezelfde volgorde als ik ze aan de respondenten heb voorgelegd. Die volgorde is bewust niet logisch om de respondenten bij elke stelling na te laten denken. Bij stellingen die op elkaar lijken en direct onder elkaar staan ligt het gevaar van automatisch antwoorden op de loer. Na de opsomming leg ik kort uit hoe ik tot die stellingen ben gekomen.

1. Rituelen in het geloof zijn belangrijk voor mij
2. Rituelen voorafgaande aan een sportactiviteit zijn belangrijk voor mij
3. Dagelijks met de hond lopen o.i.d. is een belangrijk ritueel voor mij
4. Geloven is voor waar houden wat je niet kunt kennen
5. Onze maatschappij mist een stukje betovering (is te rationeel)

¹³ De interviews staan in bijlage I

¹⁴ De verslagen van de gesprekjes staan in bijlage II

6. Een goed christen gelooft letterlijk wat in de Bijbel staat
7. Ieder mens heeft in zijn diepste zelf een goddelijke vonk
8. Religie heeft invloed op mijn leven
9. Religie is een collectieve beleving
10. Er is eigenlijk geen verschil tussen bidden en anderszins tot jezelf komen
11. Ik ben in de kerk getrouwd/zou in de kerk willen trouwen
12. Religie is een bijkomstigheid van het bewust kunnen nadenken
13. Ik heb het gevoel dat er 'meer' is tussen hemel en aarde
14. Ik geloof dat ik na de dood alleen in herinneringen voortleef
15. Door sport, wandelen, yoga of meditatie kom ik tot rust
16. In mijn huis is plaats voor afbeeldingen uit verschillende godsdiensten
17. Een religieuze afbeelding raakt mij in het algemeen meer dan een andere afbeelding
18. Bij schilderijen let ik op de beleving
19. Bij schilderijen let ik op de historische achtergrond
20. Ik krijg regelmatig – op een positieve manier – kippenvel bij muziek

Met deze stellingen probeer ik erachter te komen hoe religieus het personeel van CS Vincent van Gogh is. De eerste drie stellingen gaan over rituelen, onderverdeeld in geloof, sport en dagelijkse handelingen. Stellingen 4, 6, 7, 8 en 12 gaan over de visie op het (christelijk) geloof. De beleving van geloof of religiositeit komt naar voren in de stellingen 9, 10, 11, 13 en 14. Of er sprake is van religiositeit zonder geloof haal ik uit de antwoorden op stellingen 15 en 17 tot en met 20. Deze zijn gericht op sport en ontspanning, beeldende kunst en muziek. Stellingen 5 en 16 gaan meer over een algemeen beeld waar religiositeit uit zou kunnen blijken.

De 10 stellingen over de dagopening gaan als volgt:

1. De dagopening is bedoeld als brug van het leven buiten de school naar het leven in school
2. Ik gebruik de Bijbel bij de dagopening
3. De dagopening is voor mij een rustig begin van de dag
4. Met de dagopening wil ik de leerlingen iets meegeven
5. De dagopening laat ik liever aan me voorbijgaan
6. Ik laat mij in de dagopening volledig leiden door de zinbox
7. Ik gebruik de zinbox als inspiratie voor mijn dagopening
8. Ik bedenk vlak van tevoren wat ik met de dagopening ga doen
9. Ik maak gebruik van voorstellen van anderen over de invulling van de dagopening
10. Leerlingen komen wel eens terug op mijn dagopening

Deze stellingen zijn praktischer van aard. Het is een inventarisatie hoe er door het onderwijzend personeel met de dagopening wordt omgegaan. Waarde hechten aan de dagopening zie ik echter wel als teken van religieus bewustzijn, omdat de dagopening vanuit

de methode christelijk is geïnspireerd. Stelling 1 is de beschrijving van de dagopening door het management. Uit stellingen 2, 6 en 7 haal ik welke bron er belangrijk wordt gevonden. Stellingen 3, 4, 5 en 8 geven weer hoeveel waarde de docent hecht aan de dagopening. Uit stelling 9 kan ik halen of collega's die de dagopening lastig vinden wel de moeite nemen om gebruik te maken van ideeën van anderen. Uit de laatste stelling haal ik of de dagopening impact heeft op de leerlingen, dat een positief antwoord op stelling 4 daadwerkelijk effect heeft en of de docent ook geïnteresseerd is in de impact op de leerlingen. Na deze stellingen heb ik gevraagd naar de mening over de 'Zinbox'. Hier zal ik behalve de tendens ook een aantal voorbeelden van geven.

Voordat ik overga op het theoretisch kader en vervolgens het geven van de resultaten tot slot van dit gedeelte de tien stellingen over de vieringen:

1. Vieringen zijn onlosmakelijk verbonden met CS Vincent van Gogh
2. Elke docent zou in principe bij de vieringen aanwezig moeten zijn
3. De vorige kerstviering heb ik met veel plezier bijgewoond
4. De vorige paasviering heb ik met veel plezier bijgewoond
5. Vieringen horen te lijken op een kerkdienst
6. Het Woord van God komt te weinig tot uiting tijdens de vieringen
7. De vieringen moeten aansluiten bij de belevingswereld van de leerlingen
8. De vieringen sluiten aan bij de belevingswereld van de leerlingen
9. Het zou mooi zijn als tijdens de vieringen door iedereen gezongen zou worden
10. Vieringen geven goed de identiteit van de school weer

Ook deze stellingen zijn in eerste instantie gericht op een inventarisatie van de omgang van de docenten met het fenomeen, in dit geval de vieringen. Ook kan ik hier uithalen in hoeverre docenten en directie op één lijn zitten. Stellingen 1 en 10 gaan over de viering als kenmerk van de identiteit van de school. Aan de ene kant is stelling 10 een controlevraag ten opzichte van stelling 1, aan de andere kant kan het ook een idee geven of er anders wordt gereageerd als er een sterk woord zoals 'identiteit' wordt gebruikt. Stelling 2 gaat over het belang dat de docent eraan geeft en of dit overeenkomt met de wens van de schoolleiding. Stellingen 3, 4 en 8 zie ik als evaluatie van de viering en bieden handvatten voor de organiserende commissie. Stellingen 5, 6, 7 en 9 geven weer hoe de docenten de vieringen graag zouden willen zien.

3. Theoretisch kader

3.1 Achtergrond van de identiteit van de Christelijke Scholengemeenschap Vincent van Gogh

Geert (I) en Okke Weerstand voor (een deel van) het kunstwerk in het nieuwe gebouw van Christelijke Scholengemeenschap Vincent van Gogh in Assen.¹⁵

In de eind 2013 opgeleverde nieuwbouw is er meer aandacht voor de persoon Vincent van Gogh waar de school naar is vernoemd. Zo staan er bij de ingang 3 beeldjes die 'De Spitter', 'De Zaaier' en 'Hij die oogst' voorstellen, gemaakt door Okke Weerstand naar tekeningen van Van Gogh. Het meest opvallend is het mozaïek op de foto hierboven, niet te missen als je de school binnenloopt. Ook dit is geïnspireerd op de 'De Zaaier' van Vincent van Gogh, met als begeleidende tekst: „Maar wil men groeien, men moet in de aarde vallen – dus zeg ik tot u, plant u in de grond van Drenthe – gij zult er kiemen.” Het kiemen houdt weer verband met de slogan 'leren leren, leren leven' en de uitspraak van sectordirecteur Oosting 'worden wie je bedoeld bent te zijn', die hij noemde in het interview dat in paragraaf 4.2 aan bod komt. Over Vincent van Gogh als christen is veel te zeggen zoals blijkt uit de boeken die Anton Wessels over hem als evangelist schreef.¹⁶ Van Goghs waardering voor Drenthe blijkt uit de brieven die hij tijdens zijn periode in Drenthe eind 1883 schreef aan zijn broer Theo.¹⁷

Vanwege de christelijke identiteit mag CS Vincent van Gogh zich een bijzondere school noemen. In mijn eerste jaar als docent (in opleiding) op deze school verscheen in de Zeefdruk – een nieuwsbrief van de school met de drie sectorleiders in de redactie– een antwoord op de vraag hoe die christelijke identiteit tot uitdrukking komt. Vier manieren

¹⁵ <http://www.heturkerland.nl/cultuur/25465-geert-en-okke-weerstand-presenteren-kunstwerk-in-assen>

¹⁶ *Een soort bijbel. Vincent van Gogh als evangelist* (Baarn 1990) en *Het Evangelie volgens Vincent van Gogh* (Baarn 2009)

¹⁷ http://www.dbnl.org/tekst/gogh006brie02_01/gogh006brie02_01_0002.php

worden daarin genoemd: het vak godsdienst (1), de dagopeningen (2), de vieringen (3), en de manier waarop er op school met elkaar wordt omgegaan (4).¹⁸ Het vak godsdienst kenmerkt zich door het vergaren van kennis omtrent de wereldgodsdiensten (met nadruk op jodendom en christendom) én het leren reflecteren op diverse uitingen van geloof/geloofsvoorschriften. Discussie hierover is overigens niet voorbehouden aan het vak godsdienst. Elke lesdag begint met een dagopening die wordt verzorgd door de vakdocent. De gebruikte methode was toen de 'Zinbox'. Tegenwoordig is die vervangen door 'Oase', maar daarover later meer. Vanuit een weekthema wordt er een verschil gemaakt tussen de hectiek van het opstaan, naar school gaan en het starten met de lessen, waarbij er ruimte is om samen met de klas een onderwerp te verdiepen, erover te discussiëren, om te leren je mening te verwoorden en om elkaar aan het denken te zetten. Met Kerst en Pasen wordt er een viering georganiseerd voor en door leerlingen.

De vierde manier die werd genoemd is hoe er op school met elkaar wordt omgegaan. Hieruit haal ik drie belangrijke aspecten: de docent geeft ook les vanuit zijn eigen mensbeeld en visie op de wereld (1), de diversiteit onder docenten (2), en de maatschappelijke betrokkenheid (3). De school wil met het geheel van waarden en normen een veilig en actief leerklimaat bevorderen. De docent heeft hierin een voorbeeldfunctie door op eigen wijze aan de identiteit vorm te geven in de les en in het contact met de leerlingen. Met een diversiteit aan docenten is het mogelijk voor leerlingen om zich aan die docenten te spiegelen en daarmee hun 'ik' te kunnen scherpen aan de verschillende meningen en visies. Maatschappelijke betrokkenheid werkt twee kanten op. De maatschappij komt – ook op Europees en wereldniveau – de school binnen. Leerlingen komen in contact met leeftijdsgenoten uit andere landen en leren een breder perspectief op de wereld te verkrijgen. De andere kant wordt gekenmerkt door maatschappelijke stages en een aantal andere projecten waardoor de leerlingen ook een bijdrage leveren aan de maatschappij. In de nieuwbouw staan veel van de lokalen, de sportvelden en de groene omgeving open voor gebruik door derden.

Dit brengt mij bij de missie en de doelstelling van CS Vincent van Gogh. Hierin staat namelijk een zevental ideaalbeeldregels die duidelijker maken hoe die omgang verder gestalte zou moeten krijgen.¹⁹ Het begint met de missie van "Leren Leren, Leren Kiezen, Leren Leven, verantwoordelijk, met zorg en met plezier" (tegenwoordig afgekort tot "Leren Leren, Leren Leven").²⁰ In de doelstelling komt het christelijke karakter naar voren. Het begint nog universeel: onderwijs geven zodat de leerling in staat is in de school en in de samenleving te functioneren op een wijze die recht doet aan zijn persoonlijke gaven en mogelijkheden. Dan komt een zeer christelijk gedeelte: "vanuit het geloof in de Bijbel, geopenbaard in Jezus Christus en vanuit de hoop tekenen van Zijn Koninkrijk te kunnen oprichten". Dit is ook wat Frank Westerman – die in 1983 eindexamen deed op deze school – schrijft in zijn boek *Ararat*: "De school die mijn zus en ik hadden doorlopen, de Christelijke Scholengemeenschap voor Assen en omstreken, stond bekend als bijbel- en beginselvast".²¹

¹⁸ Rond Pasen 2012 is dit verschenen in de Zeefdruk. Samengevat is het terug te vinden op de website:

<https://vvgdnn6.mwp.nl/Startpagina/OverCSVincentvanGogh/Onderwijsconcept/Identiteit.aspx>

¹⁹ https://vvgdnn6.mwp.nl/Portals/0/Vincentvangogh2014/Centraal_Kantoor/downloads/140613_ideaalbeeldregels.pdf

²⁰ De nieuwe slogan is terug te vinden op

<https://vvgdnn6.mwp.nl/Startpagina/OverCSVincentvanGogh/Onderwijsconcept/Visiemissie.aspx>

²¹ Frank Westerman, *Ararat* (Amsterdam 2007) p. 99.

Westerman gaat echter verder: "Toch werd er niet moeilijk gedaan over de evolutie of de oorsprong van het heelal. Darwin heerste bij biologie, en bij natuurkunde werd de oerknal gepresenteerd als het feitelijke 'In den beginne'.²² Wat betreft het geloof in de Bijbel zoals het op papier staat en de wetenschappelijke benadering in de praktijk is er in dertig jaar blijkbaar weinig veranderd. De waarden die vervolgens bij missie en doelstelling vetgedrukt staan zijn: naastenliefde, respect voor mens en natuur, vergevingsgezindheid en verantwoordelijkheidsbesef. Deze waarden worden gepresenteerd als een opmaat naar de hoop om tekenen van het Koninkrijk van God te kunnen oprichten. Christelijke waarden dus, die echter ook van betekenis zijn zonder het goddelijke karakter van zo-even.

De hieruit voortvloeiende ideaalbeeldregels vormen op papier een leidraad in de sollicitatieprocedure en de functioneringsgesprekken. De eerste zes regels beginnen met "Geloof, in de zin van vertrouwen in het kunnen bereiken van onze doelen en idealen". Dat geloof wordt achtereenvolgens gekenmerkt door toekomstverwachting (1), gerichtheid op integratie (2), bereidheid om met leerlingen te spreken over levensvragen (3), bereidheid om het eigen handelen kritisch te analyseren (4), de overtuiging om leerlingen te vormen tot mensen met vertrouwen in zichzelf, elkaar, het leven en de toekomst (5), en de overtuiging dat een school een verantwoordelijkheid heeft in de samenleving (die geënt is op de 'scheppingsopdracht' van God aan de mens) (6). Waar in de zesde regel God weer even om de hoek komt kijken wordt in regel 7 nogmaals aangegeven dat er sprake is van een relatie met de bron van de christelijke traditie: "Voor degenen die waarde hechten aan die bron en bereid zijn zich mede daardoor te laten aanspreken en zich niet te onttrekken aan het kritische gesprek over de kwaliteit van ons onderwijs is er volop plek in onze school".

Ook in het strategisch beleid 2013-2015 komen die waarden terug. Dit strategische beleid geldt voor zowel de havo/vwo-afdeling als voor het vmbo. Het wordt beschreven met gebruik van het model met de vier p's: *profit* (resultaten van het onderwijs), *people* (zorg voor leerlingen en medewerkers vanuit een pedagogiek van de hoop), *planet* (duurzaamheid van samenleving en milieu) en *pneuma* (geest). Met dat laatste wordt inspiratie en begeestering bedoeld. Daar staat bij: "Aandacht voor het individu. Je veilig voelen, geïnspireerd worden, kritisch zijn, betekenisvol handelen. Waardencommunicatie als christelijke school. Hierin ligt de identiteit van de school besloten." Bij inspiratie en waardencommunicatie horen zes onderdelen: eerlijke en gelijke behandeling; betrokkenheid en respect; oog krijgen voor duurzaamheid; vertrouwen krijgen in jezelf en een perspectief op de toekomst ontwikkelen; vergevingsgezindheid en het besef hebben altijd weer een nieuwe start te mogen maken; en werken en leren vanuit een positieve benadering. Ook wordt hier nog genoemd dat er gericht geworven, geselecteerd en geschoold wordt op docenten die voldoende bagage hebben en vanuit inspiratie en gedrevenheid kunnen en durven werken.

De scholing van docenten is dus ook gericht op identiteit. In het eerste jaar is er een speciale identiteitstrainingsdag voor de nieuwbenoemden. Vanuit de visie dat de docenten lesgeven in wie ze zijn wordt er die dag gereflecteerd op de eigen identiteit. Er wordt gekeken welke waarden en normen en welk gedrag belangrijk worden gevonden, je als docent het waard vindt om over te dragen aan leerlingen en hoe dat in de praktijk te brengen. Extra uitleg en oefening is er over de dagopeningen en de vieringen. De christelijke identiteit van

²² Ibid.

de school wordt door alle actoren gemaakt, zo ook de nieuwe docenten, en dus heeft deze dag een belangrijke plaats aan het begin van je carrière op CS Vincent van Gogh. Het blijft niet bij die ene dag voor de nieuwe docenten. Gedurende het jaar vinden er cursusdagen plaats onder de noemer 'identiteit'. Ook hier gaat het om het handelen binnen de identiteit van de school conform de eerder genoemde ideaalbeeldregels.

De dagopening is in principe een vast gegeven van elke dag. De methode is door de jaren heen wat gewijzigd. De 'Zinbox' die twee jaar gebruikt is was eerder de 'Zoutkorrel'. Van een boekje met voor elke dag een andere pagina werd het een krantje dat vervolgens alleen nog digitaal geleverd werd en door velen als onprettig werd ervaren. Ten tijde van de afname van de enquête werd er nog met de 'Zinbox' gewerkt. Vanaf het schooljaar 2013-2014 is er overgegaan op de 'Oase', wat als magazine weer meer lijkt op de 'Zoutkorrel'.²³ De 'Zinbox' beoogt vooral in te spelen op actualiteit, verhalen en zingeving, waarmee de wereld van de Bijbelverhalen, die van jongeren en de hedendaagse cultuur elkaar ontmoeten.²⁴ Die insteek is voor 'Oase Magazine' op zich niet anders. De manier waarop de teksten gepresenteerd worden wel. Elke dag valt er op twee overzichtelijke pagina's te kiezen uit religieuze of algemeen levensbeschouwelijke teksten (te onderscheiden door kleur) en is er per tekst aangegeven voor welk leeftijdsniveau het geschikt is.

Tot zover de – onderdelen van de – christelijke identiteit van CS Vincent van Gogh in theorie. De alledaagse praktijk beschrijf ik bij de onderzoeksresultaten. Daar ben ik ook dieper ingegaan op de religiositeit van de respondenten. Om de begrippen religiositeit en identiteit goed te duiden heb ik literatuuronderzoek verricht. In het vervolg van dit theoretische kader leg ik verder uit wat ik in de rest van dit verslag bedoel met die begrippen.

3.2 Religiositeit en identiteit

Het was een lezing van Koert van der Velde die mij als het ware de weg heeft gewezen naar het idee voor dit onderzoek. Daarmee is het ook de basis gaan vormen. In deze paragraaf vat ik de theorie uit de studie van Van der Velde zoals ik die hierboven heb uitgelegd kort samen en ga ik wat betreft de uitleg van identiteit verder met Zygmunt Bauman.

3.2.1 Religiositeit

Van der Velde noemt bij het opkomende individualisme de 'creëer je eigen werkelijkheid'-theorie, het leven dat als maakbaar wordt gezien, een aansluiting bij het 'consumentisme'.²⁵ *Flirten met God* is de aangepaste handelsversie van het proefschrift waarop Van der Velde is gepromoveerd aan de Vrije Universiteit. Het is een speurtocht naar het fenomeen 'religieuze ervaring zonder geloof', geïllustreerd met journalistieke reportages en interviews. Als onderzoeker heeft hij zichzelf ook ondergedompeld in de wereld van religieuze ervaringen. Het postmodernisme beschrijft hij met behulp van de sociologen Gerhard Schulze en Zygmunt Bauman. Schulze heeft het over een belevenismaatschappij. Waar het eerder ging om overleving gaat het nu om beleving en het genieten van het 'goede leven'. "De belevenismaatschappij drijft op welvaart."²⁶ Overvloed, genot en het verlangen naar meer,

²³ http://www.oasedagopeningen.nl/Oase_magazine.html

²⁴ www.zinbox.nu

²⁵ Van der Velde, *Flirten met God*, p. 120.

²⁶ Ibid. 367.

meer, meer, zorgt zelfs voor een belevenisinflatie. Bauman noemt de postmoderne mens een zwerver met een flexibele identiteit. Een hoger doel en uiteindelijke zin zijn afwezig. De pelgrim is een zwerver zonder richting geworden die alleen nog oppervlakkige belevingen zoekt.²⁷ De postmoderne mens is egocentrisch en leeft in een in zichzelf besloten wereld. Van der Velde ziet hier mogelijkheden: "Juist nu beleving zo belangrijk is, is het voor wie een religieus verlangen heeft des te erger niets religieus te kunnen beleven".²⁸ Dat gemis zou wel eens kunnen zorgen voor een ervaring van religieuze beleving. En dan dus de echte beleving en niet het pure consumeren ervan. Geloof in God zou daarbij niet van belang hoeven zijn, zodat religie kan transformeren en groeien.²⁹ In een artikel naar aanleiding van de uitgave van *Flirten met God* bekritiseert Wessel Stoker, hoogleraar Esthetica aan de Vrije Universiteit, het gebruik van het begrip religiositeit door Koert van der Velde.³⁰ Volgens Stoker kun je pas van transcendentie en religieuze ervaring spreken als er sprake is van een daadwerkelijk bestaande god waar in geloofd wordt. Ik volg de lijn van Van der Velde.

"Zowel de humanist als de atheïst als wie dan ook kan dezelfde ervaring hebben als een religieus mens, en alleen de laatste haalt God erbij", zegt Harry Kuitert in het voorwoord van *Geloven in een God die niet bestaat*.³¹ Vervolgens vraagt Kuitert zich af waarom God erbij gehaald moet worden als de ervaring zelf er niet door verandert. Van der Velde zou die ervaring religieus noemen en de ontvanger daarmee ook. Daar hoeft – geloven in – God niet bij aan te pas te komen. Onder religiositeit verstaat Van der Velde alle ervaringen, gevoelens, houdingen en handelingen die vroeger altijd met geloof in traditioneel religieuze voorstellingen verbonden waren. "Het omvat behalve religieuze beleving dus ook het direct ermee verbonden gedrag, zoals het doen van rituelen zoals gebed en andere symbolische handelingen."³² Klaas Hendrikse die zichzelf een atheïstische dominee noemt, noemt het Onze Vader 'een doosje dat je niet moet openmaken'.³³ Hij bidt dus wel en ik denk dat je hem daarom ook religieus kunt noemen. Hij geeft ook aan dat onderzoek heeft aangetoond dat twee van de drie Nederlanders wel eens bidt. Het is dus meer aanwezig dan je in eerste instantie van ons gesecculariseerde Nederland zou verwachten. Overigens zou ik Hendrikse niet zo snel een atheïst noemen. Hij gelooft niet in het bestaan van God, maar wel in een God die gebeurt. Hij is dus – in zijn eigen woorden – een gelovige atheïst.³⁴ Dat is wel interessant, maar voor het ongelovig religieus zijn valt hij er nu dan toch buiten. Geloven in een God die gebeurt is net zo goed geloven in God, als geloven in een God die bestaat.

Religiositeit, als geloof geen rol speelt, bestaat uit twee onderdelen: transcendentie en intentionaliteit, instrumenten om de wereld af te zoeken naar vormen van religiositeit. In het kort is transcendentie iets dat boven je uitstijgt, het besef dat het leven niet te bevatten is, het 'gat in ons denken'.³⁵ Intentionaliteit is de beleving dat je aangesproken wordt, dat er een

²⁷ Ibid. 367-369.

²⁸ Ibid. 373.

²⁹ Ibid. 103.

³⁰ <http://www.trouw.nl/tr/nl/6084/Flirten-met-God/article/detail/2437379/2011/05/25/Religie-zonder-geloof-is-als-bier-zonder-alcohol.dhtml>

³¹ Klaas Hendrikse, *Geloven in een God die niet bestaat* (Amsterdam 2007) p. 9.

³² Van der Velde, *Flirten met God*, p.6.

³³ Hendrikse, *Geloven in een God die niet bestaat*, p. 169.

³⁴ Ibid. 25.

³⁵ De cover van het boek *Flirten met God* is de afbeelding van een gat waar normaal gezien "Wat geen oog gezien, noch oor gehoord heeft" (Oculus non vidit, nec auris audivit) staat. Van der Velde plaatst daar als het ware religiositeit zonder

bedoeling achter een ervaring zit. Dit komt ook terug in de definitie van religie. Het woord religie stamt af van het Latijnse *religio* dat 'verbinden' of 'in acht nemen' kan betekenen. Het gaat dan om contact met het heilige, de verbondenheid en verering van het goddelijke.³⁶ Extra uitleg krijgen we van antropoloog Clifford Geertz. Hij definieert religie als:

"1) a system of symbols

(2) which acts to establish powerful, pervasive and long-lasting moods and motivations in men

(3) by formulating conceptions of a general order of existence and

(4) clothing these conceptions with such an aura of factuality that

(5) the moods and motivations seem uniquely realistic."³⁷

Met de twee bovenstaande definities kom ik op een beschrijving van religie als een systeem van symbolen, waar een op gevoel gerichte kracht van uitgaat die zorgt voor existentiële ervaringen van verbinding die zeer realistisch overkomen. Het gaat dan om verbinding tussen de mens en iets bovennatuurlijks, of iets dat het gewone alledaagse en waarneembare overstijgt.³⁸

3.2.2 Identiteit

De Grote Winkler Prins geeft bij 'identiteit' onder meer de definitie: "de constante van het totaal van iemands rolvervullingen".³⁹ Ook het Prisma woordenboek richt zich op de persoon: "wat eigen is aan een bepaald persoon".⁴⁰ Het gaat hier echter over een groep en wat dus eigen is aan die bepaalde groep. Dit wij-gevoel kan geconstrueerd worden op basis van familiebanden, ruimte, etniciteit, sekse, nationaliteit, politieke voorkeur, geloof et cetera.⁴¹ Van de genoemde constante blijft weinig over als we weer teruggaan naar Bauman en zijn flexibele identiteit. Het zoeken naar zo'n constante, naar het eigene, ziet hij als een strijd om de vloeibare identiteit rigide te maken.⁴² Van een solide identiteit is alleen sprake als er van buitenaf een momentopname wordt gemaakt.⁴³ In het voorwoord van het boek *Liquid Modernity* dat Bauman in 2000 publiceerde, legt hij het vloeibare beeldend uit. De vorm van een vloeistof is immer veranderlijk. De ruimte waarin de vloeistof zich toevallig bevindt is van veel minder belang dan de tijdstroom. Een vloeistof is flexibel en licht.⁴⁴ Dat geldt ook voor de individuele identiteit en zo ook voor een collectieve identiteit. Het in een mal proberen te vangen van de identiteit is het proberen te maken van een kunstwerk met harmonie, logica en consistentie.⁴⁵ Het zou kunnen dat de identiteit van CS Vincent van Gogh als zodanig gevangen is genomen in het kunstwerk aan het begin van dit hoofdstuk.

geloof: transcendentie en intentionaliteit om het gat in ons denken te vullen.

³⁶ <http://www.winklerprins.com/online/?id=-1021534965&sid=-212072#N212072>

³⁷ Clifford Geertz, *The interpretation of cultures: selected essays*, (Londen, 1993) p. 90.

³⁸ <http://www.encyclo.nl/begrip/Religieus>

³⁹ <http://www.winklerprins.com/online/?id=-1021520107&sid=-10035#N10035>

⁴⁰ A.P.G.M.A. Ficq-Weijnen en A.A. Weijnen, *Prima Woordenboek Nederlands*, (Utrecht 2004) p. 220.

⁴¹ Vgl. Serena Nanda en Richard Warms, *Cultural Anthropology* (6e druk; Belmont 1997), p. 310.

⁴² Vgl. <http://english.360elib.com/datu/J/EM353297.pdf>, p. 82.

⁴³ Ibid. p. 83.

⁴⁴ Ibid. p. 3.

⁴⁵ Ibid. p. 82.

4. Resultaten en interpretatie

4.1 Interviews

Het uitgebreide interview heb ik afgenomen bij de algemeen directeur en de sectordirecteur van de afdeling havo/vwo. Daarnaast heb ik nog een verkorte versie besproken met één van de sectorleiders, degene die zich het meest bezighoudt met de vieringen en als strenger bekend staat als het gaat om de invulling van de dagopening. De uitwerkingen hiervan staan in bijlage V.

4.1.1 De algemeen directeur

De uitgebreide interviews met leden van het management begon ik met algemeen directeur drs. Alex H. de Gruijter.

Levensverhaal

De Gruijter komt uit een gereformeerd milieu en is opgegroeid in Schoonhoven. Zijn vader is zeer streng opgevoed. Hij heeft zich daar wel aan ontworsteld, maar in de opvoeding van De Gruijter kwam dit soms wel terug. De Gruijters moeder was meer praktisch ingesteld als het om het geloof ging. In zijn studententijd ging De Gruijter bij de NSU (Navigators Studentenvereniging Utrecht). Daarin voelde hij zich teveel in een keurslijf gedrukt. Hij kwam voor de keuze om Jezus volledig te volgen of toch meer een eigen weg te bewandelen.

In Heiloo was De Gruijter docent wiskunde en gaf hij catechisatie. Dit was een periode waarin de twijfels ontstonden over het bestaan van een persoonlijke God. Hij noemt dit een worsteling. Die worsteling is in Emmen gebleven en versterkt nadat door de scheiding met zijn vrouw ook een scheiding met de kerk niet uit kon blijven. Het gepraat door mensen aldaar over zijn persoonlijke leven strookte niet met zijn eigen christelijke waarden. De uitdrukking 'wie zonder zonde is werpe de eerste steen' bleek hier wel op van toepassing.

De Gruijter is opnieuw getrouwd. Het geloof is gebleven, maar zijn vrouw laat een meer nuchtere en kritische houding zien waar veel ruimte is voor diepgang. Voor De Gruijter is de worsteling hierdoor opnieuw alleen maar toegenomen. Voor hem hoort dat ook bij het geloof. Naar de kerk gaan gebeurt niet meer zo regelmatig en de basis van het geloof is nu dat er veel meer is tussen hemel en aarde.

Persoonlijke religiositeit

De Gruijter hecht veel belang aan rituelen. Of het nu kerkelijke rituelen zijn zoals doop en trouwerij of dagopeningen en vieringen op school, het is belangrijk om hier bij stil te staan. Religiositeit komt niet alleen tot uiting in bovengenoemde rituelen, het is veel breder dan dat. In de natuur voelt De Gruijter de nietigheid van de mens, wat leidt tot een enorm ontzag voor die natuur (of God). In de medemens vindt De Gruijter inspiratie als hij een goeie kerel of goeie dame tegenkomt. Een tentoonstelling over Vincent van Gogh in Amsterdam brengt het religieuze in hem naar boven en ook muziek luisteren is een goddelijk ritueel op zich. Als voorbeeld noemt De Gruijter romantische muziek van onder andere Mozart, Haydn en de hedendaagse Ierse componist Patrick Cassidy.

Identiteit van de school

De christelijke identiteit van CS Vincent van Gogh bestaat vooral uit hoop en verwachting, waarbij dat laatste de pedagogische component is. In de ideaalbeeldregels vind je dit ook terug. Dit wordt bepaald door de directie, maar de identiteit van de school als geheel wordt bepaald door iedereen die

er werkt. De Gruijter verwacht dat dit ook ervaren wordt door de omgeving. Hij verwacht en erkent dat tien procent van de docenten het hier moeilijk mee heeft. Dat is onderdeel van 'ken uw mensen'.

Zingeving op CS Vincent van Gogh

Rituelen zoals dagopeningen en vieringen vindt De Gruijter van groot belang. De dagopening is ook onderdeel van de hierboven genoemde pedagogische component. Vooral dan is er ruimte voor input en reflectie, en voor een persoonlijke component in een veilige omgeving. De leerling spiegelt zich altijd aan de docent en vindt het belangrijk wat de docent van hem of haar vindt. Het is daarom belangrijk dat de docent zich kwetsbaar durft op te stellen. De dagopening mag best wat langer duren als het als zinvol wordt ervaren. Dat hoeft niet eens ten koste te gaan van de lesinhoud omdat leerlingen na een zinvol begin des te harder kunnen werken. Als docenten moeite hebben met de dagopening vindt De Gruijter dat er ruimte is om hulp te vragen. Er is een schat aan materiaal met de gebruikte methode en de ervaring van collega's.

Ook voor de vieringen ziet De Gruijter de input van leerlingen als essentieel. Hun betrokkenheid is vooral van belang. De leerlingen kunnen een eigen invulling geven en worden geholpen door de bijdrage van docenten. Op Salland (de vmbo-afdeling) neemt dit toe. Op Lariks is het nog meer een kwestie van door docenten voor leerlingen. Het derde anker naast dagopeningen en vieringen zijn de lessen godsdienst. Daar is in eerste instantie aandacht voor de input van kennis van verschillende achtergronden. Een ander belangrijk component is hoe de leerlingen daar zelf in zitten. Dit moet ook een opening geven voor geloofsvragen. Verder is het prima dat het afhankelijk is van de persoonlijke vrijheden van de docent. Wel vindt hij het jammer dat bovengenoemde in de praktijk niet waar wordt gemaakt en er alleen aandacht is voor historie.

De ruimte voor geloofsvragen of levensvragen is niet beperkt tot de godsdienstles. De Gruijter vindt dat elke docent hier bewust ruimte voor moet hebben in de lessen. Er zijn namelijk voortdurend aanknopingspunten, zoals gebeurtenissen in school. Het kan ook zoiets simpels zijn als een verliefd stelletje in de klas. Docenten zouden zelfs die ruimte zo nu en dan bewust in moeten bouwen. De Gruijter is op zich tevreden hoe deze componenten al staan vermeld in de ideaalbeeldregels. Hij denkt echter wel dat de beleidsstukken op dit gebied een wat scherpere vertaling kunnen krijgen.

4.1.2 De sectordirecteur

De tweede geïnterviewde is de sectordirecteur van havo/vwo drs. Bert Oosting. Oosting had van tevoren al een document gegeven over identiteit dat hij zelf had geschreven en gebruikt voor een toespraak. In het interview hebben we het daar uitgebreider over gehad. Zijn levensverhaal hebben we niet besproken, maar wel kort de manier waarop hij religieus in het leven staat. Als schoolleider ziet hij zichzelf niet als manager, maar meer als visionair. Zo heeft hij zich jaren ingezet in de nieuwbouw waar veel energie naar uitging. Wat personeel betreft is het in eerste instantie zijn taak om de sectorleiders te inspireren. Die kunnen op hun beurt de docenten weer van inspiratie voorzien.

Eigen religiositeit

Eén van zijn opa's overleed toen Oosting 18 jaar was. Hij was erbij en voor hem was dat zijn meest diepe spirituele ervaring. Hij voelde dat er meer was tussen hemel en aarde. Het was een roeping, een appèl "dat ieder mens hier een opdracht heeft te vervullen". Een voorbeeld van zo'n opdracht is om er simpelweg te zijn voor iemand anders, dat je voor die ander van betekenis bent. In de loop van zijn leven is Oosting steeds meer gaan nadenken over levensvragen. Dat kwam mede doordat hij die tegenkwam in de vele literatuur die hij las tijdens zijn studie Engels. Oorspronkelijk was zijn beeld van God, van het geloof eendimensionaal. In de loop van de tijd heeft dat zich ontwikkeld tot meerdere

esoterische lagen. Hij vindt het belangrijk om voor je eigen religiositeit open te staan voor signaaltjes in je leven. Die signaaltjes geven houvast, een stukje duidelijkheid hoe verder te gaan als er weer eens een moment van twijfel is. Om dit te verduidelijken citeert hij een gedicht van Martin Bril met daarin de regels: "De kunst is zo te leven, dat het je overkomt; die klaarheid, af en toe.

Identiteit van de school

Identiteit is volgens Oosting 'het kleed waarin we dagelijks wandelen'. Hier hoort bij: een gevoel van lotsverbondenheid en een gezamenlijk doel met een eigen rol voor iedereen, naast de leerling staan in plaats van tegenover, vanuit gedeelde normen en waarden die zowel afkomstig zijn van onze joods-christelijke traditie en nieuwe vormen van spiritualiteit. Een belangrijk voorbeeld vanuit de christelijke traditie is vergevingsgezindheid: bevrijding en ommekeer, fouten mogen maken en opnieuw kunnen beginnen, en van mening mogen veranderen. Dit alles vanuit een geloof in groei van mensen. Hoe docenten hier mee bezig zijn is belangrijk om zichtbaar te maken in de klas, vanuit waarden zoals integriteit en authenticiteit. De verbondenheid komt het sterkst naar voren bij persoonlijk leed en bij vrolijke omstandigheden zoals een open dag.

Identiteit is ook hoe we het onderwijs zien. Het heeft ook een opvoedende, vormende taak. Bij ons op school kun je "worden wie je bedoeld bent te zijn". Een nieuw element in het onderwijs en daarmee ook in de identiteit van CS Vincent van Gogh is de horizontaliteit. Hiermee wordt bedoeld dat de school naar buiten toe gericht is. De maatschappij vraagt ook wat van ons en wat kan de school betekenen voor de omgeving? Wat de school betekent is ook wel iets om trots op te zijn. De school staat als het ware op vruchtbare grond met als bewijs de vele projecten, het tweetalig onderwijs en het gymnasium met een eigen gezicht en sterke profielen. Dat de school hier niet mee te koop loopt zegt wel iets over het calvinistische karakter. Niet bang zijn om je kop boven het maaiveld uit te steken zou best meer mogen gebeuren. Net zoals Oosting wel weer wat meer bevlogenheid zou willen zien. Mede door de werkdruk, maar ook door de mentaliteit van het personeel wordt er in zijn ogen steeds zakelijker gedacht. Elk karwei moet op een of andere manier wel gecompenseerd worden. Dat heeft ook te maken met het taakbeleid.

Zingeving op CS Vincent van Gogh

Voor Oosting is de belangrijkste functie van de dagopening om een koppeling te leggen met de niet vanzelfsprekende dingen van de dag. Het is een moment van bezinning, om even stil te staan bij de wereld om ons heen. Hoe de docent dat invult vindt hij niet zo belangrijk. Oosting spreekt de hoop uit dat docenten hiertoe in staat zijn en dat als ze dit moeilijk vinden om hulp vragen. Ze moeten niet handelingsverlegen zijn, anders hangt het er maar een beetje bij. Dan wordt het een pro forma aangelegenheid, terwijl dit juist zo'n moment is voor authenticiteit en integriteit. De oase kan hier een goede hulp bij zijn als continuïteit en houvast. Ook voor continuïteit vanuit de identiteitsdagen. Inhoudelijk gezien heeft Oosting niet direct een mening over de uitvoering van de vieringen. Of het nu traditioneel of modern gebeurt of een combinatie ervan, het moet vooral goed gebeuren. Met goed bedoelt Oosting wederom authentiek. En met een strakke regie kunnen de leerlingen goed 'bij de les' worden gehouden, anders verliezen ze het respect. Het moet bijvoorbeeld duidelijk zijn wanneer er wel en niet geklapt mag worden en vanzelfsprekend niet bij gebed en overdenking.

4.1.3 Een sectorleider

Tot slot ben ik hierover in gesprek gegaan met Fokke Flapper, één van de sectorleiders. Flapper is degene die vanuit het management de vieringen aanstuurt. Hij geeft richting, adviseert en beheert het budget. Hij vindt het belangrijk dat nieuwe collega's betrokken zijn bij de vieringen en dat die groep aangevuld wordt met collega's met inspiratie hiervoor. Over

het belang van de vieringen zegt Flapper dat het aan de ene kant gaat om gemeenschappelijkheid met het christelijk gedachtegoed als inspiratiebron en aan de andere kant als injectie in je gevoel van spiritualiteit, de motivatie om in de praktijk goed te doen en de boodschap met stilte door te laten dringen (verinnerlijking).

Ook Flapper ziet dat niet elke docent iets kan met de dagopening. Als dit al voor docenten geldt lijkt het hem goed als daadwerkelijk met de klas wordt besproken wat een dagopening eigenlijk is en wat bidden eigenlijk betekent. Elke dagopening zou eigenlijk met een gebed moeten eindigen. Het gaat hem tijdens de dagopening vooral over het verhouden tot de medemens, tot je omgeving. Qua identiteit zou Flapper de school graag zien als een soort kloostergemeenschap. Een plek waar duidelijke regels gelden, waar er zorg en aandacht voor elkaar is en waar dienstbaar leiderschap heerst. Hij denkt dat het personeel de hiërarchie ziet als ware het volk de baas. Een protestants jaren 1960 gedachtegoed dat zelfs wat Marxistisch in elkaar steekt. Daarin vindt Flapper dat de sterkste schouders dan ook de zwaarste lasten moeten willen dragen en dat het personeel het goede voorbeeld dient te geven. Daar mag best een beetje moraliteit in voorkomen.

4.1.4 Analyse van de interviews

Uit de interviews komt duidelijk naar voren dat er veel waarde wordt gehecht aan authenticiteit van de docent. Volgens de geïnterviewden worden de docenten hier heel vrij in gelaten. Wat betreft de dagopening betekent dit ook dat er geen duidelijke richtlijnen zijn. Er is een methode, maar iedere docent is vrij om het zelf in te vullen. De drie voorbeelden geven duidelijk aan dat dit ook gebeurt. De authentieke wijze waarop deze docenten het invullen is volgens het beeld dat het management het graag ziet. De kernwoorden die in de interviews terugkwamen zijn: reflectie, persoonlijke component, spiegeling, bezinning, stilstaan bij de wereld om ons heen, en verhouden tot je medemens. De meeste hiervan zien we bij de drie geraadpleegde docenten wel terugkomen. Na het presenteren van de enquêtes zullen we zien of dit ook in het algemeen zo is. Ook bij de vieringen hebben de docenten veel vrijheid. De Gruijter noemt de betrokkenheid van de leerlingen als belangrijk onderdeel, Oosting vindt vooral dat de regie strak moet zijn en Flapper geeft aan dat het christelijk gedachtegoed gebruikt moet worden voor de verinnerlijking.

De kloostergemeenschap is een interessante manier om over de identiteit te praten. In zo'n gemeenschap gelden duidelijke regels. Ik trek de metafoor hier even weg bij Flapper en plaats de – in het theoretisch kader besproken – ideaalbeeldregels erbij. De Gruijter benoemt deze letterlijk als onderdeel van de identiteit. Oosting gebruikte het woord niet, maar zijn omschrijving komt er wel mee overeen. Het idee van lotsverbondenheid, een gezamenlijk doel en christelijke normen en waarden past goed binnen de idee van een kloostergemeenschap. Uit alle drie de interviews blijkt weer de authenticiteit van de docent. Flapper geeft aan dat docenten de hiërarchie graag zien als ware de macht bij de docenten zelf. De Gruijter geeft aan dat de identiteit bepaald wordt door iedereen die er werkt en Oosting benoemt de eigen rol die iedereen heeft. Een rol die door iedereen gedeeld zou moeten worden is die van aanspreekpunt voor levensvragen. Zowel De Gruijter als Oosting gaf aan dat ze hopen dat elke docent openstaat voor levensvragen en dat dit onderwerp niet wordt beperkt tot de lessen godsdienst.

Aan de identiteit wordt verder vormgegeven tijdens de cursusdagen identiteit. Hier komt wat

Flapper zegt over de macht bij het volk duidelijk tot uiting. De directie heeft hier allerlei ideeën over die ze proberen over te brengen tijdens die dagen. De Gruijter geeft aan dat de ideaalbeeldregels nog wel wat scherper overgebracht mogen worden. De twee docenten die ik hierover sprak zien hier niet de goede bedoelingen van in. De één geeft aan dat de identiteit een illusie is; dat die immer veranderlijk is als som van identiteiten en zodoende nutteloos om over in debat te gaan. De ander krijgt het gevoel dat wij als docenten in een keurslijf worden gedrukt als het om identiteit gaat. Het is hetzelfde keurslijf dat De Gruijter voelde bij de Navigatoren Studentenvereniging Utrecht. Dat lijkt erop te wijzen dat het niet zijn bedoeling kan zijn om de docenten in een keurslijf te drukken als het gaat om de identiteit van de school. Sterker nog: de nadruk die Oosting en De Gruijter leggen op de authenticiteit en integriteit van de docenten geeft aan dat de diversiteit juist grote waarde heeft. De uniformiteit van een kloostergemeenschap gaat hier zeker niet op.

Wat mij erg is opgevallen tijdens de gesprekken is de openheid van de respondenten. Het was een openheid over hun eigen religiositeit en hun worsteling met het idee van een persoonlijke god; een idee waar zij net als de twee docenten die ik heb gesproken van af zijn gestapt. Diezelfde docenten hebben het idee dat de directie als het ware in een ivoren toren haar wijsheid bij ons in probeert te prenten. Mijn ervaring is dat de mensen die ik heb gesproken én juist heel toegankelijk waren én het ook prettig vonden om hier eens wat uitgebreider over in gesprek te gaan. De religiositeit die Koert van der Velde heeft omschreven kwam tijdens de interviews dubbel en dwars terug. Bezinningsmomenten, muziek, beeldende kunst. Bij de bespreking van de enquêtes zullen we zien of dat ook geldt voor de docenten. Tot slot wil ik hier het in het theoretische kader uitgebreid besproken begrip intentionaliteit nog even naar voren brengen. Dat is waar volgens mij precies sprake van is als Oosting het heeft over "worden wie je bedoeld bent te zijn".

4.2 Enquête

Uit het onderdeel kennismaking blijkt dat de vakken zeer divers zijn en ook het aantal eerste uren dat er les wordt gegeven. Bij bijzonderheden kan het nog interessant zijn om te kijken naar deze onderdelen, maar ik heb dit verder niet geordend en geanalyseerd. Dat geldt ook voor de leeftijd. De factor werkervaring heb ik onderverdeeld in aantal jaren voor de klas (zie figuur 4.1).

Figuur 4.1 Aantal jaren werkervaring in het onderwijs van de docenten (N=39)

Als ik de 0-5 jaar en 6-10 jaar als één groep had gedaan was dat veruit de grootste groep geweest. Dat geeft aan dat de populatie docenten als het gaat om werkervaring relatief jong is. Ongeveer de helft heeft 10 jaar of minder werkervaring, waarvan die jaren nog niet eens allemaal op CS Vincent van Gogh hoeven te zijn geweest. Als het dus gaat om de identiteit van de school in dagopeningen en vieringen is hier nog weinig ervaring mee. Een kwart heeft beduidend meer werkervaring en van ongeveer 8 procent kunnen we spreken van ouwe rotten.

Het onderdeel denominatie komt beter tot uiting in een taartdiagram. Twee personen gaven 'anders' aan, waarbij de een atheïst als uitleg gaf en de ander christelijk. De christelijke heb ik voor het overzicht tussen de PKN en evangelisch geplaatst en de atheïst heb ik bij het kopje 'geen' gevoegd (zie figuur 4.2).

Figuur 4.2 Denominatie onder de docenten (N=39)

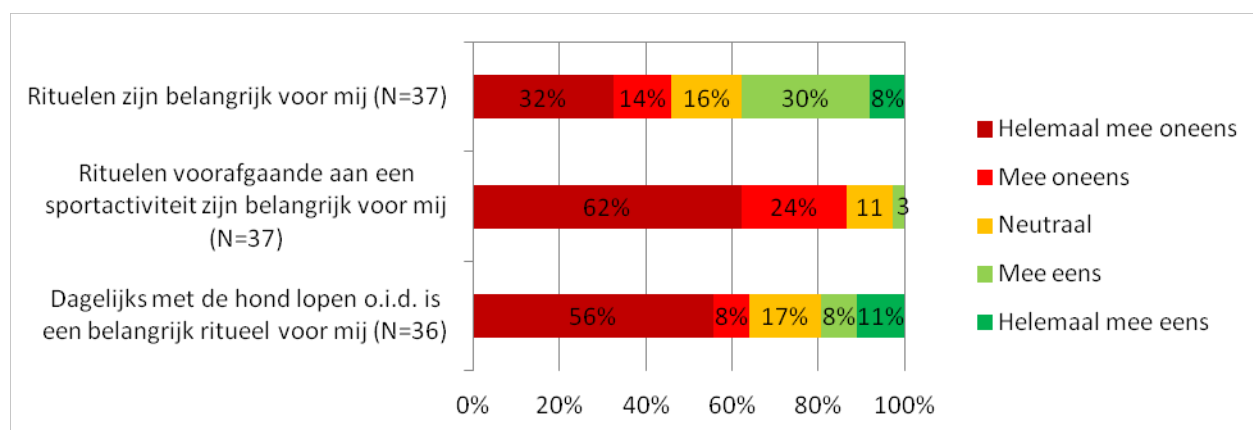
De meerderheid is van gelovige huize. Dat komt overeen met het percentage dat gelooft in God. Ik kon hierbij geen opvallend verschil ontdekken in leeftijd. De percentages 'geen gezindte' vs. 'wel een gezindte' komen overeen met de cijfers van het CBS in 2009.⁴⁶ Volgens diezelfde cijfers zou ik echter een duidelijk verschil aan moeten treffen bij leeftijd. Blijkbaar trekt deze algemeen christelijke school relatief meer gelovige jonge docenten. Een ander verschil met de cijfers van het CBS is de verhouding hervormd en katholiek. Dat katholiek op deze school relatief minder voorkomt zal te maken hebben met de locatie en met het feit dat het voorheen een protestants christelijke school was. Voor de provincie Drenthe is het aantal gelovigen overigens wel hoger dan het gemiddelde (49% in 1999).⁴⁷

Op de vraag "Gelooft u in God en wat is God volgens u?" hebben op één na alle 21 gelovigen ook de 2e vraag beantwoord. Van de ongelovigen waren het er 8 van de 17 die een uitleg hebben toegevoegd. Drie respondenten hebben de volledige vraag onbeantwoord gelaten. De antwoorden van de gelovigen waren zeer divers. Een aantal was heel stellig: een kracht die over ons waakt, schepper, vader, maatje, alle goeds in de mens, altijd bij me. Anderen zijn wat vager, zoals: onkenbaar, onvoorstelbaar, iets, moeilijk kort te omschrijven en spiritueel fenomeen. De derde en laatste categorie weet het (nog) niet zo goed: nog onduidelijk, geen mening, soms en dan iets groots of liefde, De stap naar ongelovigen is dan niet zo groot meer. In mijn volgorde van mate van religiositeit: niet als 'persoon', wel goeie en slechte energieën, geen overtuiging maar wel spirituele interesse, houvast/verbinding voor mensen, en wat mensen er van maken. Ook gaf er iemand als uitleg 'niet meer'. Omdat ik onder andere uit deze enquête kon halen wie hem had ingevuld en ik deze persoon al had gesproken over zijn religiositeit kan ik hier al kort vermelden dat deze geschaard kan worden onder de noemer 'niet als persoon'. Het gesprekje met deze collega is al eerder besproken.

⁴⁶ [http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37850&D1=0-4&D2=0&D3=\(I-11\)-I&VW=T](http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37850&D1=0-4&D2=0&D3=(I-11)-I&VW=T)

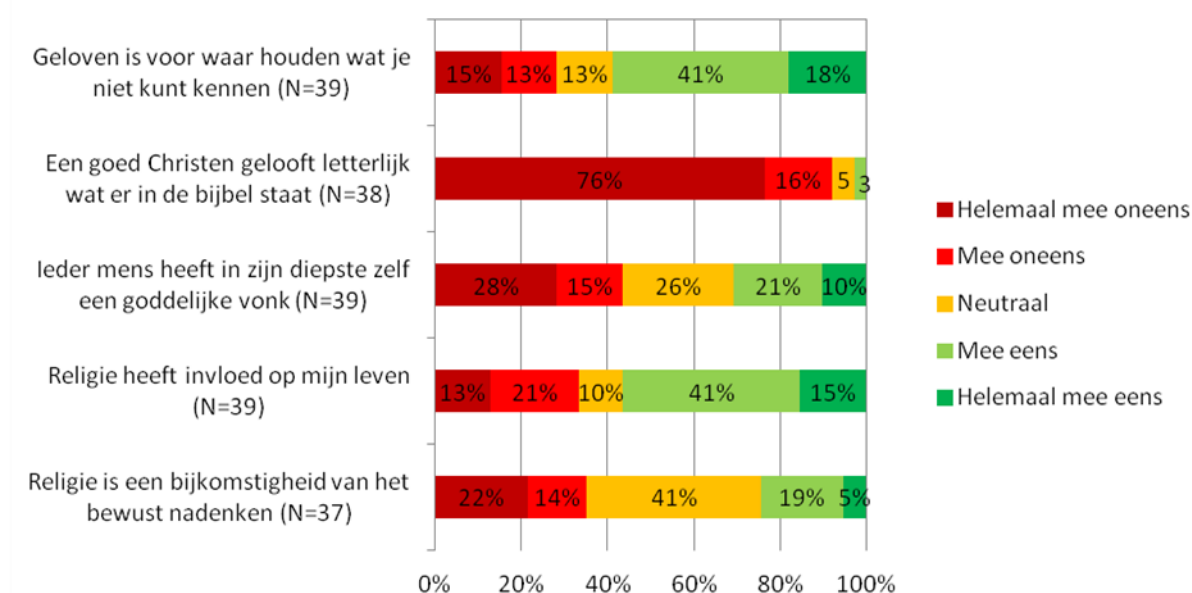
⁴⁷ Ibid.

Religiositeit

Figuur 4.3 Beleving van rituelen

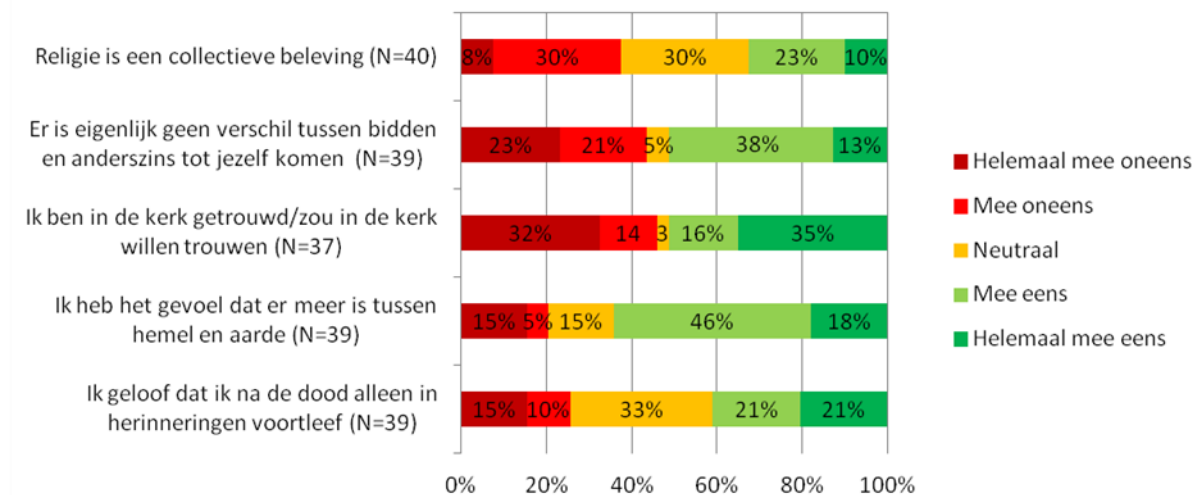
Van de rituelen (zie figuur 4.3) scoort alleen de eerste stelling gedeeltelijk goed. Ik leid hieruit af dat de gelovigen onder de docenten ook wel iets hebben met de rituelen die bij dat geloof horen. Wat ook duidelijk wordt is dat in deze vraagstelling de overgrote meerderheid niet veel met rituelen heeft. Nu zijn dit stellingen die zonder begeleidend verhaal zijn voorgelegd. Ik denk dat als ik eerst een presentatie zou houden over rituelen in het dagelijks leven er anders op de stellingen gereageerd zou worden. Het zou dus kunnen zijn dat deze vragen niet voldoende geoperationaliseerd zijn. Met het idee van rituelen hebben de meeste docenten in ieder geval niet veel.

Figuur 4.4 Religie en geloof

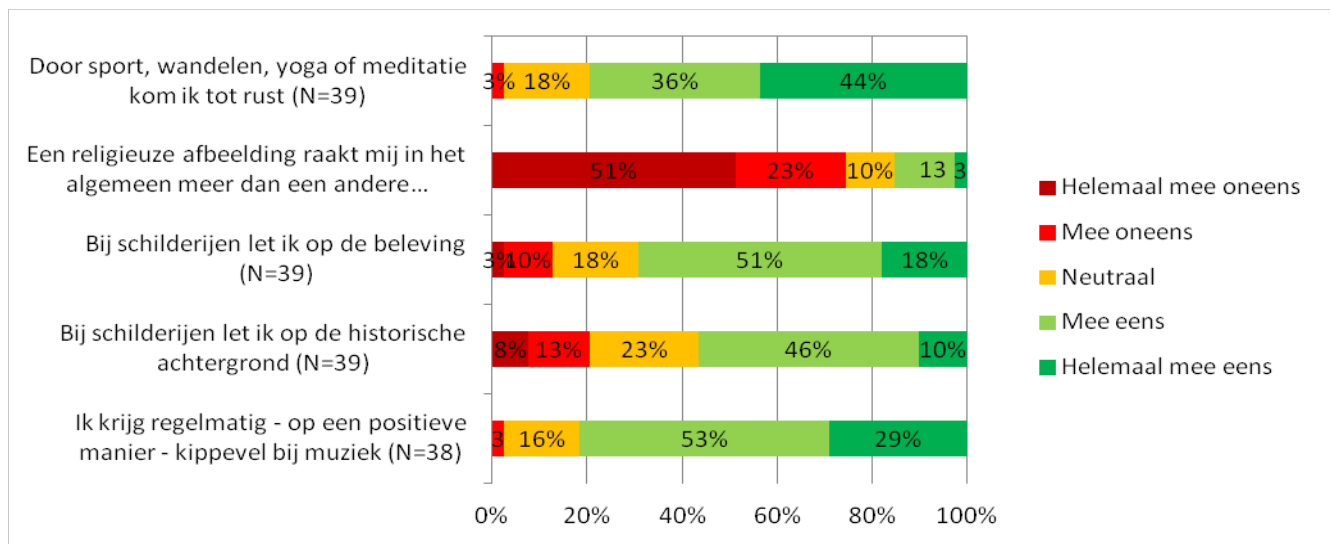
De vijf stellingen in figuur 4.4 vertellen mij iets over hoe de docenten geloof en het christelijk geloof zien. Wat geloven precies inhoudt wordt hier niet uit duidelijk. Ongeveer 60% is het wel eens met de stelling dat het voor waar houden is wat je niet kunt kennen. Ongeveer 30% zou het echter anders formuleren. Het zou interessant zijn hoe, maar dat gaat voor dit

onderzoek te ver. Binnen het christelijk geloof is het in ieder geval duidelijk dat de Bijbel niet letterlijk genomen moet worden. Dat zegt iets over het vrijzinnige karakter van deze christelijke school. De vierde en vijfde stelling komen redelijk overeen met hoe gelovig de docenten zijn. Met de laatste stelling kunnen veel respondenten gezien de vele 'neutrale' reacties niet zoveel. Verder denk ik ook hier de verdeling gelovig versus niet-gelovig in terug te zien. Deze antwoorden zeggen meer over de gelovigheid van de docenten dan over een eventueel aanwezige religiositeit.

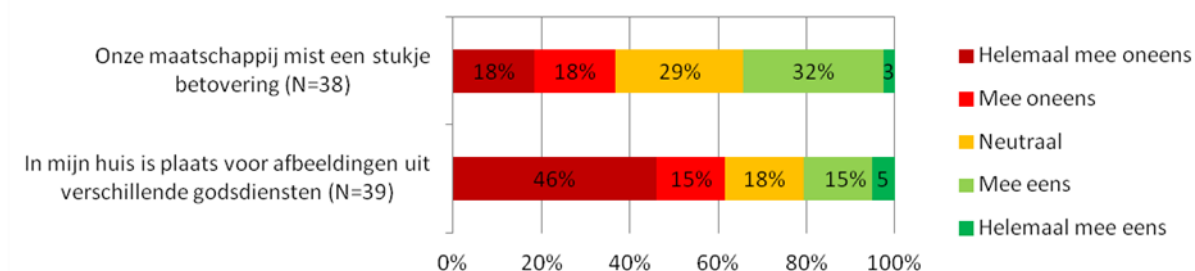
Figuur 4.5 Geloof en religiositeit

Met de stellingen uit figuur 4.5 komen we bij de beleving terecht en al wat dichter bij het idee van religiositeit. In de keuze of religie een individuele of een collectieve beleving is zien we een bijna gelijke verdeling. De stelling over het bidden geeft waarschijnlijk weer het verschil weer tussen gelovig en niet-gelovig, al moeten er meerdere gelovigen naar de agelovige kant zijn geschoven. Waar er meer gelovigen zijn dan ongelovigen is er toch een meerderheid die vindt dat bidden en anderszins tot jezelf komen weinig verschil uitmaakt. Dit zegt volgens mij iets over het idee van een persoonlijke God dat ook bij een aantal gelovigen geen rol meer speelt. Hetzelfde beeld zien we bij het in de kerk trouwen, zij het in wat extremere mate. Ook hier zijn er dus gelovigen die daar geen behoefte aan hebben. De vraag of er ook ongelovigen zijn die in de kerk zouden willen trouwen kan ik hier niet beantwoorden. Ik denk dat de ietsistische gelovigen hier gedeeltelijk aan de oneens kant terecht zijn gekomen. Het gevoel dat er meer is tussen hemel en aarde wordt sterk gedeeld, al moeten we de 20% die dat gevoel niet zegt te hebben niet zomaar aan de kant schuiven. Degenen die het wel hebben zijn absoluut in de meerderheid en dat zijn er meer dan de gelovigen alleen. Op de laatste stelling is veel met 'neutraal' geantwoord. Daar zijn veel docenten blijkbaar niet uitgesproken over. Van degenen die wel een kant hebben gekozen zijn het er meer eens met de stelling dan oneens. Het idee van reïncarnatie of de hemel leeft dus niet zo sterk onder de docenten.

Figuur 4.6 Beleving

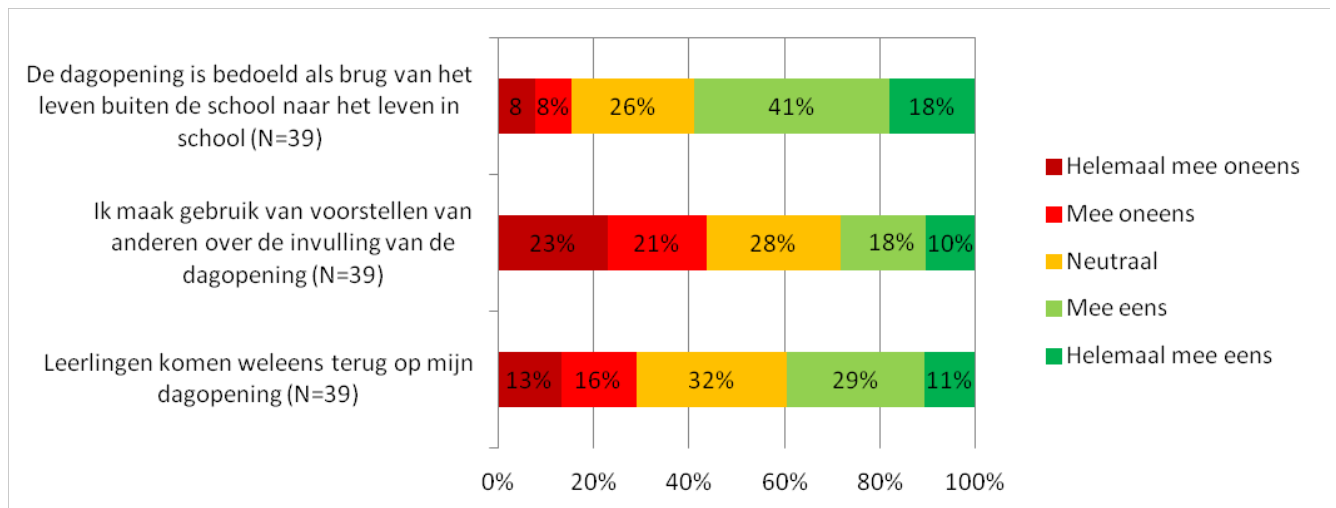
In figuur 4.6 staan de stellingen waaruit ik wil opmaken in hoeverre religiositeit een rol speelt, meer dan de gelovigheid die ik al geanalyseerd heb. De antwoorden liggen misschien voor de hand, maar geven wel weer wat Van der Velde mede aangeeft met religiositeit. Wat ik opvallend vind als ik het met mezelf vergelijk is dat religieuze afbeeldingen niet meer oproepen dan andere afbeeldingen, terwijl ze daar wel voor bedoeld zijn. Nu zijn dit wederom snelle enquêtevragen. Het laten zien van afbeeldingen en daar beleving aan koppelen zou voor de docenten misschien nog wel verrassende resultaten kunnen opleveren. Dat is echter een gissing. Verder moet ik de religiositeit van de vierde stelling iets nuanceren door het vergelijkbare resultaat van de laatste stelling. De respondenten kijken net zo goed naar de historische achtergrond van kunst als naar de beleving. Anders geformuleerd vinden ze de beleving van een schilderij net zo belangrijk (of zelfs belangrijker) als die historische achtergrond. Er is dus wel degelijk ruimte voor religiositeit bij minimaal 70% van de docenten.

Figuur 4.7 Behoeftte aan religiositeit

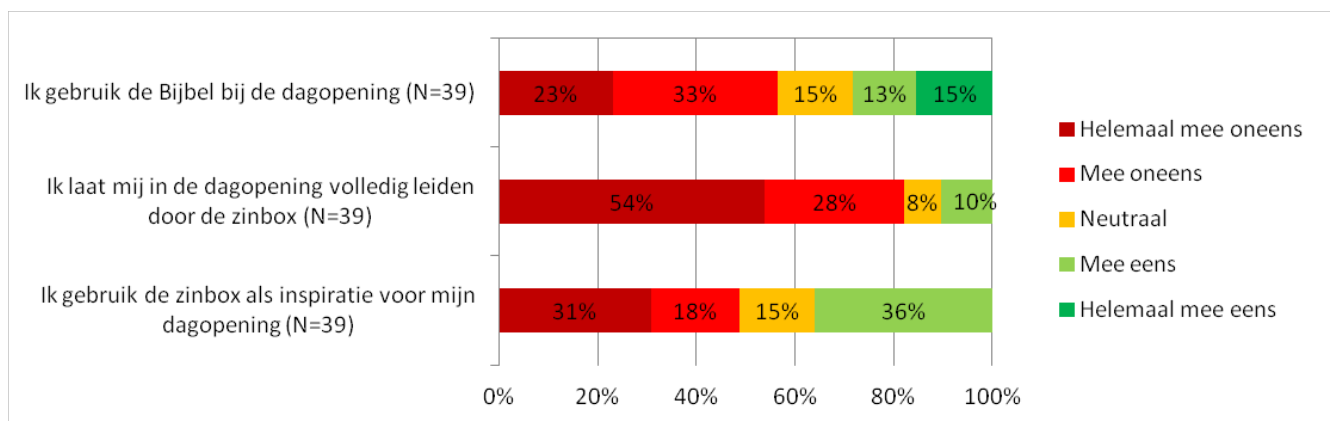
Uit de bovenstaande twee stellingen wilde ik de behoefte aan religiositeit halen. Het idee erachter is dat mensen die de maatschappij te rationeel vinden behoefte hebben aan meer religiositeit. Ongeveer een derde is het daar mee eens, een derde is het oneens en (iets minder dan) een derde houdt zich op de vlakte. Religiositeit lijkt in eerste instantie niet bij andere godsdiensten gehaald te worden. Het balkje 'neutraal' kan echter ook geïnterpreteerd worden als 'sta er wel voor open' en dat betekent dat (waarschijnlijk) de agelovigen best plaats hebben voor afbeeldingen uit verschillende godsdiensten. De vervolgvraag zou kunnen zijn wat die afbeeldingen met ze zouden doen qua beleving.

Dagopening

Figuur 4.8 Uitstraling van de dagopening

Uit figuur 4.8 blijkt dat zestien procent van de respondenten het niet eens is met de stelling die weergeeft hoe de school de dagopening ziet. Hoe zij de dagopening dan zien blijft de vraag. De meerderheid is het er echter wel mee eens. De hoop van De Gruijter en Oosting dat docenten gebruik maken van hoe anderen de dagopening invullen lijkt ingewilligd te worden. Ik weet niet of er mensen tussen zitten die én weinig met de dagopening hebben én alsnog niet bij collega's informeren, maar dat er 11 van de 39 collega's gebruik maakt van de mogelijkheid zal ze waarschijnlijk wel tevreden stellen. De grafiek over de indruk die de dagopening achterlaat bij de leerlingen stemt ook hoopvol, al is het vanuit de optiek van het management zeker voor verbetering vatbaar.

Figuur 4.9 Bronnen voor de dagopening

Deze grafieken laten zien hoe de dagopeningen werden ingevuld ten tijde van de Zinbox. Ik verwacht weinig verschil nu er gebruik gemaakt wordt van de Oase. Figuur 4.9 geeft weer dat de meerderheid de Bijbel niet gebruikt. Toch is er bijna 30% dat er wel gebruik van maakt. Zich volledig laten leiden door de 'Zinbox' komt weinig voor. Wel wordt het door ruim 35% gebruikt als inspiratie. Gezien de negatieve receptie van de 'Zinbox' die we zo zullen zien verwacht ik dat dit percentage zeker niet lager uitvalt bij het gebruik van 'Oase'.

Figuur 4.10 Belang van de dagopening (N=39)

Welk belang de docenten hechten aan de dagopening moet duidelijk worden uit figuur 4.10. Overigens moet gezegd worden dat stelling 8 niet veel hoeft te zeggen. Eerder hebben we gezien dat het voor de dagopening gebruik maken van het radio 1 journaal 's ochtends in de auto niet betekent dat er weinig aandacht voor is. Voor de meesten is het wel een rustig begin van de dag, al hoeft het voor 30% niet zo genoemd te worden. Een absolute meerderheid wil ook echt wat meegeven aan de leerlingen met de dagopening. Dit zijn er beduidend meer dan de docenten die merken dat de leerlingen er wel eens op terugkomen. De intentie is er dus, maar aan de uitwerking kan wellicht nog gewerkt worden. Een derde van de ondervraagden zou het prima vinden als de dagopening wordt overgeslagen. Dat betekent dat een meerderheid dat absoluut niet wil, maar voor de waarde die door de directie aan de dagopening wordt gehecht is dit aantal schrikbarend hoog. Uit de vorige stelling blijkt echter dat áls ze de dagopening doen ze ook echt wat mee willen geven aan de leerlingen. Het zou dus goed kunnen zijn dat ze niet altijd even goed weten wat ze ermee moeten. De meeste docenten laten het dan ook op het laatste moment aankomen wat ze met de dagopening doen. Niettemin is er ook hier een derde die het serieus aanpakt door het ruimer van tevoren voor te bereiden.

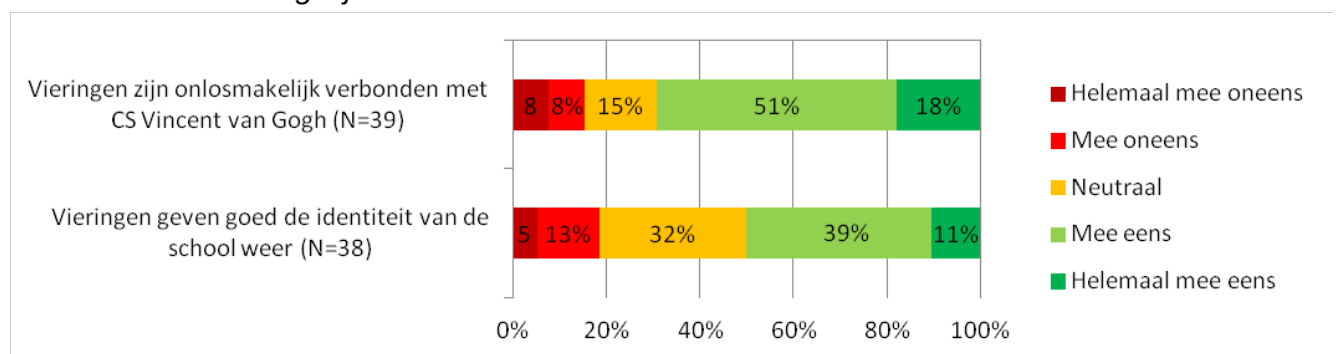
Mening over de 'Zinbox'

Van de 25 respondenten die hun mening hebben gegeven over de 'Zinbox' waren er 16 ronduit negatief. Zes collega's benoemde positieve én negatieve aspecten en drie waren in het algemeen positief. De overstap naar een digitale versie werd als belangrijkste negatieve reden gegeven. Daarnaast vindt men dat de teksten te weinig aansluiten bij de belevingswereld van de leerlingen. Over het gebruik van de Bijbel in de teksten liepen de meningen uiteen. Een negatief oordeel werd zowel geveld vanwege het idee dat de teksten te Bijbels zouden zijn als dat ze juist te weinig Bijbels zouden zijn. Dit komt overeen met de resultaten van de stellingen over het gebruik van Bijbel en 'Zinbox'.

Vieringen

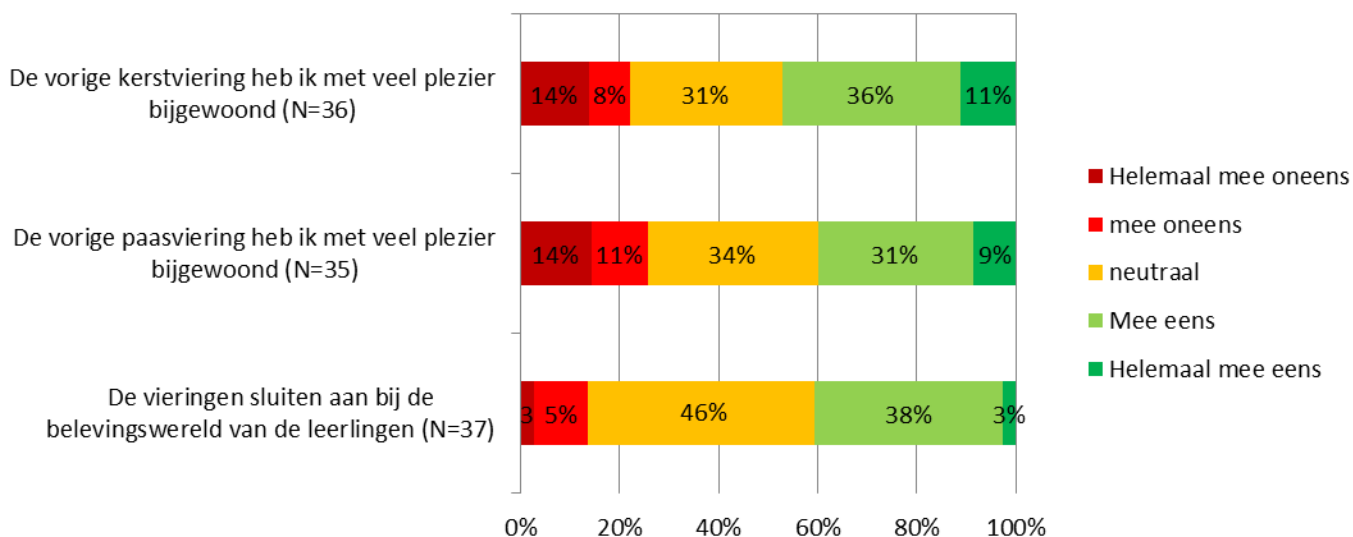
Figuur 4.11 Aanwezigheid bij de vieringen (N=38)

Het laatste onderdeel wordt gevormd door de vieringen. Vanuit het management wordt verwacht dat iedereen in principe bij de viering aanwezig is. Meer dan de helft is het daar mee eens en nog eens 30% staat daar neutraal tegenover. De bijna 20% die het hier niet mee eens is zou goed kunnen bestaan uit docenten die vinden dat je op je vrije dag niet voor een viering op hoeft komen te draven. Op een school met veel parttimers in dienst lijkt dat niet zo vreemd. Toch zullen er ook docenten tussen zitten die er gewoon geen zin in hebben, zoals zal blijken uit mijn observatie van de laatste viering. Hier zitten management en de docenten dus niet op één lijn, maar de rechterkant van het taartdiagram in ogenschouw nemend is er wel degelijk voldoende basis om mee te werken.

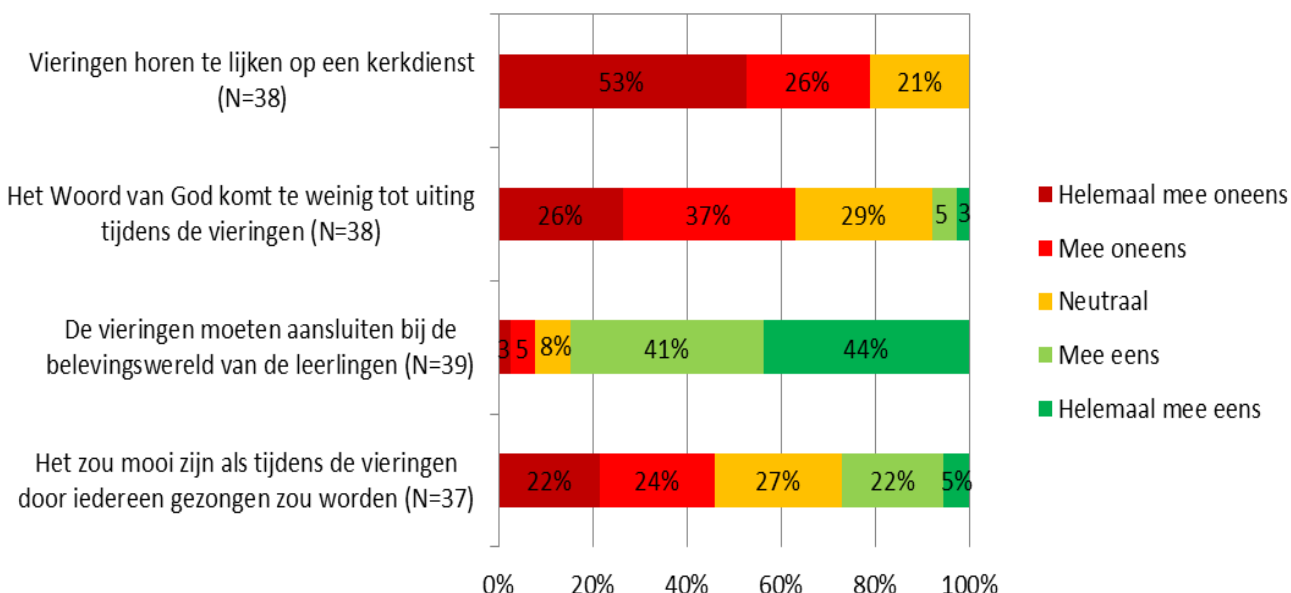
Figuur 4.12 Viering als kenmerk van de identiteit van de school

Wat zeggen de vieringen eigenlijk over onze school? Een overgrote meerderheid vindt de vieringen een onlosmakelijk onderdeel van onze school (zie figuur 4.12). Toch zien we ook hier dat er 15% neutraal tegenover staat en 16% het hier niet mee eens is. Er is geen bepaalde leeftijdsgroep voor aan te wijzen. Blijkbaar zijn er wel docenten al sinds jaar en dag werkzaam op deze school en zien ze dit beduidend anders dan de directie. Of de vieringen ook goed de identiteit weergeven van de school is een wat afgezwakte curve vergeleken met de vorige stelling. Het betekent nog wel dat de meeste mensen het hier wel mee eens zijn.

Figuur 4.13 Beleving van de vieringen door docenten

Hoe de vieringen worden beoordeeld blijkt uit figuur 4.13. Helemaal mee eens komt weinig voor. Men is kritisch. Toch zijn het de groene en de oranje balk die steeds het hoogste komen. In het algemeen zijn de docenten dus gematigd positief.

Figuur 4.14 Evaluatie van de vieringen

Tot slot over de vieringen de vraag hoe ze eruit zouden moeten zien. De resultaten staan in figuur 4.14. 'Als een kerkdienst' is niet meer van deze tijd voor CS Vincent van Gogh. Het Woord van God mag volgens een enkeling nog wel wat meer tot uiting komen en 30% staat hier neutraal tegenover. Dat ze moeten aansluiten bij de belevingswereld van de leerlingen wordt door bijna iedereen gedeeld. Gelukkig is het volgens hun in de praktijk ook zo. Gezongen wordt er normaal gezien alleen door de artiesten van de dag. Een kwart van de respondenten zou het mooi vinden als er samenzang zou plaatsvinden. De meerderheid is het daar echter niet mee eens.

De resultaten van de enquête komen overeen met mijn bevindingen tijdens het observeren van aanwezigheid en behulpzaamheid van de collega's tijdens de laatste viering. Van een aantal afwezige collega's wist ik dat ze niet hoefden te werken en zich daarom ook niet geroepen voelden om aanwezig te zijn. Een kleiner aantal is niet op komen dagen terwijl ze wel aan het werk waren geweest die dag. Je zou het haast een vorm van spijbelen kunnen noemen. De meerderheid woonde één van de drie vieringen bij en weer een kleiner aantal was bij meerdere vieringen aanwezig. Op een bepaald moment tijdens de viering maakten vele handen het mogelijk dat de viering vlot kon doorlopen. Alle docenten die gevraagd werden om een handje te helpen deden dat zonder probleem.

5. Conclusie en aanbevelingen

In dit verslag heb ik gekeken naar het begrip religiositeit in onze huidige samenleving en de christelijke identiteit van CS Vincent van Gogh. Vanuit het idee dat veel docenten op deze school niet meer verbonden zijn met een religiositeit mét geloof, maar wel onderdeel uitmaken van de identiteit van CS Vincent van Gogh heb ik geprobeerd te onderzoeken of religiositeit zonder geloof hier wellicht deel van uitmaakt. In dat geval kan het management daar op inspelen. Eerst heb ik vastgesteld wat we onder religiositeit moeten verstaan. Hiervoor heb ik gebruik gemaakt van het boek *Flirten met God* van Koert van der Velde uit 2011. Religiositeit bestaat uit het ervaren van transcendentie en intentionaliteit als het gaat om belevingen. Het hogere waar de transcendentie naar verwijst hoeft niet iets goddelijks te zijn. Ook het doelmatige hoeft niet bij het goddelijke te liggen. Waar het wel ligt hoeft niet uitgesproken te worden. Het gaat om het gevoel. Door middel van voorbeelden uit mijn eigen leven heb ik duidelijk proberen te maken hoe religiositeit een rol kan spelen terwijl God er niet bij aan te pas komt.

De manier waarop ik religiositeit zie kwam terug in de verhalen van Alex de Gruijter en Bert Oosting, degenen die vooral het beleid bepalen van de afdeling havo/vwo van CS Vincent van Gogh. Hoewel het goddelijke bij hun wel een grotere rol speelt dan bij mij geven zij kunst en natuur ook als voorbeelden van plekken waar religieuze ervaringen mogelijk zijn zonder dat het goddelijke daarbij genoemd hoeft te worden. Dat gevoel komt grotendeels overeen met de manier waarop zij de identiteit van de school zien, inclusief vieringen en dagopeningen. Op papier staan er nog wel duidelijke verwijzingen naar de christelijke God, maar in de praktijk leggen zij veel meer nadruk op beleving dan de Bijbel als het Woord van God. Van de docenten wordt verwacht dat zij authentiek zijn, dat ze bijdragen aan de identiteit van de school en dat ze zich bewust zijn van de ideaalbeeldregels. Dit zou zich vooral moeten uiten in een openheid en toegankelijkheid naar de leerlingen toe. Het motto van de school 'Leren leren, leren leven' kan zodoende met recht uitgesproken worden.

Docenten lijken wars van regeltjes. Ze willen niets opgelegd krijgen. Uit de interviews blijkt dat het opleggen van regeltjes ook zeker niet de bedoeling is. Als ik vervolgens kijk naar de uitkomsten van de enquête zie ik dat ideeën over identiteit, religiositeit, dagopening en vieringen grotendeels overeenkomen met hoe de directie daar tegenaan kijkt. Met name het vrijzinnige karakter en het open staan voor religiositeit wil ik hierbij noemen. Geloof in een persoonlijke God komt nog maar weinig voor, maar geloof dat er meer is tussen hemel en aarde wordt door een grote meerderheid onderschreven. Ook in de uitvoering van de dagopening en de vieringen valt in het algemeen te zeggen dat het overeenkomt met de verwachtingen van de directie. Het is wel duidelijk dat de leden van de directie zich bewuster bezighouden met de (christelijke) identiteit van de school dan de meeste docenten. Om die kloof te overbruggen kan het goed zijn om de studiedagen identiteit voort te zetten; als dialoog tussen management en personeel. Naar aanleiding van dit onderzoek denk ik dat het dan goed kan zijn om in te zetten op de religiositeit van de docent met veel nadruk op de persoon achter die docent. Het geloof in God kan achterwege gelaten worden, zeker dat in een persoonlijke God, maar moet ook bereikbaar blijven voor degenen die daar behoefte aan hebben. Religiositeit mét geloof speelt echter bij zo'n grote minderheid geen rol dat de kans groot is dat die groep afhaakt als de nadruk op het goddelijke wordt gelegd.

De vliegcrash met MH17 op 17 juli 2014 heeft met de media- en politieke aandacht gezorgd

voor een ongekende saamhorigheid in Nederland. Ik stel me zo voor dat het onderdeel uitmaken van de rij met mensen langs de rouwstoet of het collectief stil zijn gedurende één minuut een gevoel van transcendentie kan oproepen. Doordat dit met zijn allen gebeurt ontstaat er een versterkt gevoel dat het individuele verdriet overstijgt. De deelnemers hieraan waren met elkaar verbonden door het Nederlander zijn. Van etniciteit, geloof of wat voor onderscheidingscriterium was geen sprake. Wel van religiositeit. Zo'n maatschappelijke gebeurtenis kan als inleiding worden gegeven om met elkaar te praten over wat ervaringen met je kunnen doen. Het kan de weg openen om na te denken over levensvragen en die te bespreken. Hieruit zal blijken hoe gemakkelijk – of juist hoe moeilijk – wij hier met elkaar over praten. De volgende stap is om er bij stil te staan hoe wij hierover de dialoog aangaan met leerlingen. De meeste docenten hebben bij de dagopening wel de intentie om iets aan de leerlingen mee te geven, maar minder docenten hebben het idee dat het daadwerkelijk beklift bij die leerlingen. Als dit onderdeel is van het 'leren leven' valt op dit terrein nog een inhaalslag te maken. Die inhaalslag zou kunnen beginnen bij het doen ontwaken van religiositeit.

Vaak wordt een algemene vergadering of een officiële opening van het nieuwe schooljaar of een cursusdag geopend met een gebed. Een gebed is een moment van bezinning om even stil te staan bij de wereld om ons heen. Bij de dagopening gebeurt dat vaker in een dialoog. Het kan een mooi moment zijn voor het signaaltje dat Oosting noemde, even contact maken met iets buiten ons. Een moment dus voor religiositeit. In dit onderzoek is er veel aandacht geweest voor wat nu eigenlijk religiositeit is en hoe je als a-gelovige toch religieuze ervaringen kunt hebben. Mijn eigen beeld heb ik duidelijk kunnen omschrijven en ook de beelden van De Gruijter en Oosting hebben ruim aandacht gekregen. De enquête met de docenten heeft naar mijn mening alleen nog maar een tipje van de sluier opgelicht. Ik heb de antwoorden zo goed mogelijk geanalyseerd en geïnterpreteerd, maar gaandeweg riep dit extra vragen op. Die vragen zouden enerzijds opgelost kunnen worden door met gebruik van het statistisch programma spss de resultaten verder te analyseren en anderzijds door met vervolgvragen op dit onderwerp door te gaan. Ook zou het interessant kunnen zijn om deze gegevens te vergelijken met andere scholen die bijvoorbeeld een gereformeerde, katholieke of openbare achtergrond hebben. Met de gegevens die uit dit verslag zijn voortgekomen wil ik afsluiten door aan te geven dat CS Vincent van Gogh met recht een bijzonder school genoemd mag worden, dat directie en personeel aardig op een lijn staat als het om de (christelijke) identiteit gaat, maar dat in de bewustwording hiervan nog stappen zijn te zetten met behulp van studiedagen met bijzondere aandacht voor religiositeit.

Literatuurlijst

- Bauman, Zygmunt (2000) *Liquid Modernity*, Cambridge
(<http://english.360elibrary.com/datu/J/EM353297.pdf>)
- Bernard, H. Russell (1994; 2e editie) *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*, Londen.
- Bettelheim, Bruno (1991). *The Uses of Enchantment*. Londen
- De Botton, Alain (2011). *Religie voor atheïsten: een heidense gebruikersgids*. Amsterdam.
- Eliade, Mircea (1964; 2e druk) *Shamanism: archaic techniques of ecstasy*, Princeton.
- Ficq-Weijnen, A.P.G.M.A. en A.A. Wijnen (2004). *Prisma Woordenboek Nederlands*, Utrecht.
- Clifford Geertz (1993), *The interpretation of cultures: selected essays*, Londen.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). *Competing paradigms in qualitative research*. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 105-117). Londen.
- Hendrikse, Klaas (2007). *Geloven in een God die niet bestaat*, Amsterdam.
- Hendrikse, Klaas (2011). *God bestaat niet en Jezus is zijn zoon*, Amsterdam.
- Kuitert, Harry (2000). *Over religie*, Amsterdam.
- Martel, Yann (2004). *Het leven van Pi*, Amsterdam.
- Nanda, Serena en Richard Warms (1997, 6^e druk) *Cultural Anthropology*, Belmont
- Van der Velde, Koert (2011). *Flirten met God: religiositeit zonder geloof*, Amsterdam.
- Verhoeven, Nel (2011). *Wat is onderzoek?* Den Haag
- Wessels, Anton (1990). *Een soort bijbel. Vincent van Gogh als evangelist*, Baarn
- Wessles, Anron (2009) *Het Evangelie volgens Vincent van Gogh*, Baarn

Websites:

- <http://www.antropocaos.com.ar/Russel-Research-Method-in-Anthropology.pdf>
- <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/953535E3-9D25-4C28-A70D-7A4AEEA76E27/0/2008e16pub.pdf>
- http://www.dbnl.org/tekst/gogh006brie02_01/gogh006brie02_01_0002.php
- <http://www.encyclo.nl/begrip/Religieus>
- <http://www.heturkerland.nl/cultuur/25465-geert-en-okke-weerstand-presenteren-kunstwerk-in-assen>
- <http://www.hollanddoc.nl/kijk-luister/documentaire/k/kumare.html>
- <http://www.humanistischecanon.nl/postmodernisme>
- [http://www.rug.nl/filosofie/education/theses/all/werven-van_'Religie in de \(post\)seculiere samenleving'](http://www.rug.nl/filosofie/education/theses/all/werven-van_'Religie%20in%20de%20(post)seculiere%20samenleving'), afstudeerscriptie van Bas van Werven
- <http://www.trouw.nl/tr/nl/6084/Flirten-met-God/article/detail/2437379/2011/05/25/Religie-zonder-geloof-is-als-bier-zonder-alcohol.dhtml>
- <http://www.volkskrant.nl/dossier-archief/tepelklem-dioxinekip-ietsisme~a659251/>
- <http://www.volkskrant.nl/dossier-wk-voetbal/hoe-van-gaal-ooit-zonder-de-totale-mens-heeft-gekund-is-een-raadsel~a3507012/>
- https://vvgdnn6.mwp.nl/Portals/0/Vincentvangogh2014/Centraal_Kantoor/downloads/121219_Strategisch_beleid_webversie_def.pdf
- <https://vvgdnn6.mwp.nl/Startpagina/OverCSVincentvanGogh/Onderwijsconcept/Identiteit.asp>

https://vvgdnn6.mwp.nl/Portals/0/Vincentvangogh2014/Centraal_Kantoor/downloads/140613_ideaalbeeldregels.pdf
<https://vvgdnn6.mwp.nl/Startpagina/OverCSVincentvanGogh/Onderwijsconcept/Visiemissie.aspx>
<http://www.winklerprins.com/info/>
<http://www.winklerprins.com/online/?id=-1021520107&sid=-10035#N10035>
http://www.oasedagopeningen.nl/Oase_magazine.html
<http://www.zinbox.nu>

Bijlage I: Interviews

Interviews met Alex H. de Gruijter en Bert Oosting

1. Eigen religiositeit
 - Welke rol speelt God in je leven?
 - Wat doe je in de praktijk met het geloof?
 - Hoe denk je over rituelen? (zeer algemene vraag)
 - Op welke gebieden komt een religieus gevoel nog meer naar boven? (denk aan kunstuitingen of sport/meditatie)
2. Identiteit van de school
 - Wie bepaalt de christelijke identiteit van de school?
 - Waar bestaat deze christelijke identiteit voornamelijk uit?
 - Waaraan ziet de omgeving dat CS Vincent van Gogh een christelijke identiteit heeft?
 - Wat is jouw ideaalbeeld van een christelijke school?
3. Zingeving op CS Vincent van Gogh
 - Wat verwacht je van de dagopeningen?
 - Wat is je mening over de methode?
 - Wat weet je over de uitwerking van de dagopening op school?
 - Wat verwacht je van de vieringen?
 - Wat weet je over de uitwerkingen van de vieringen op school?
 - Wat verwacht je van het vak godsdienst op Lariks?

“De medewerkers van de school werken vanuit christelijke beginselen. De identiteit van de school komt niet alleen in lessen godsdienst tot uiting; elke schooldag wordt begonnen met een korte bezinning op basis van een weekthema, enkele verzen uit de Bijbel en (vaak) met gebed. Het christelijke karakter van de school is zichtbaar in de wijze waarop medewerkers met elkaar en met leerlingen omgaan.”

(<http://www.csvincentvangogh.nl/algemeen/CSVincentvanGogh/identiteit/tabid/367/Default.aspx>)

4. Ruimte voor levensvragen
 - Hoe zie je “ruimte voor levensvragen” voor je?
 - Wat verwacht je daarin van docenten?
 - Hoe zie jij dit terugkomen in de beleidsstukken van onze school?

Bijlage II: Gesprekjes met collega's

Een collega uit een gereformeerd (synodaal) gezin die nu niet meer naar de kerk gaat blijft wel gelovig. In de kerk merkt hij dat hij sinds de fusie tot de PKN niet meer echt gevoed wordt. Hij krijgt niet meer iets mee om over na te denken, om te reflecteren. Het geloof in een opperwezen is gebleven en het geloof in een taak in deze wereld. Aan de dagopening besteedt hij veel aandacht. De thema's uit de Zinbox vindt hij onnozel. Thema's haalt hij zelf wel uit de Bijbel die voor hém staat voor reflecteren van mensen op ontmoeting. Het gaat hem om de narrativiteit. Het lezen uit de Bijbel in bijvoorbeeld vwo 6 daagt echt uit tot respons. Om deze redenen mag de Bijbel wel een centrale plaats hebben in de school. Over de identiteit van de school zegt hij nog dat het een illusie is. De school is een som van vele identiteiten.

Een andere collega die ik sprak is ook gereformeerd opgevoed. Nu heeft hij niks meer met het gereformeerde geloof, hij is klaar met de kerk. Desondanks blijft hij thuis wel de Bijbel lezen met de kinderen. Hij ziet zichzelf als ietsist, is wel zoekend, maar niet heel bewust. Het blijft voor hem bij genieten van mooie dingen (*transcendentie*) met stukjes doel en voorbestemdheid (*intentionaliteit*). Voor de dagopening maakt hij geen gebruik van de methode. De Zoutkorrel vond hij al niet veel soeps, de 'Zinbox' vindt hij helemaal niets. Onderweg naar school luistert hij naar Radio 1 en vangt dan altijd wel iets actueels op wat hem bezig houdt. Dat nodigt uit tot discussie. Soms begint hij ook zelf met een verhaal. Hij probeert het in ieder geval persoonlijk te maken en probeert altijd een koppeling te maken met de les. Wat identiteit betreft vindt hij dat iedereen daar in vrijgelaten moet worden. Tijdens de studiedagen identiteit worden we teveel in een keurslijf gedrukt.

Van een jongere collega heb ik de dagopening bijgewoond. Hij maakt wel gebruik van de Zinbox. Als atheïst vindt hij het prettig om de meer wetenschappelijke stukjes te gebruiken en neemt daar ook de tijd voor. De rest van de stukjes vindt hij te christelijk. Tijdens de dagopening zit hij op een tafel om dichterbij de leerlingen te zijn en toch overzicht te behouden. Na het voorlezen van het stukje uit de Zinbox stelt hij een vraag aan de leerlingen. Het onderwerp is dromen en de vraag is wie zich de droom van die nacht kan herinneren. Zelf geeft hij ook een voorbeeld, wat het persoonlijk maakt. Na een aantal voorbeelden van leerlingen over dromen die ze eerder hebben gehad legt deze collega uit hoe het neurologisch in zijn werk gaat. Op deze manier kan ook hij een koppeling maken naar de les.

Dit zijn drie voorbeelden van hoe er met de dagopening wordt omgegaan, de mens achter de enquête. Toevallig zijn het gelijk ook drie zeer verschillende voorbeelden die de diversiteit op school al aardig weergeven. Bij alle drie collega's is de dagopening een vanzelfsprekendheid. De invulling ervan is toegepast op de persoonlijke voorkeur van de docent. Er is er echter maar één bij die de dagopening christelijk maakt. Ook is er maar één die de Zinbox gebruikt en zich aldus houdt aan het weekthema.

Bijlage III: De enquête

Enquête religiositeit, dagopeningen en vieringen volgens docenten aan locatie Lariks van christelijke scholengemeenschap Vincent van Gogh

1. Kennismaking (6 vragen)

- a. Welk vak geeft u? _____
- b. Hoeveel dagen in de week geeft u het 1e uur les? _____
- c. Hoeveel jaar staat u voor de klas? _____
- d. Tot welke denominatie behoort u?
- 0 PKN
- 0 Gereformeerd
- 0 Evangelisch
- 0 Katholiek
- 0 Geen
- 0 Anders, namelijk _____
- e. Geloof u in God en wat is God volgens u? _____
- _____
- _____
- f. Welke leeftijd heeft u? _____

2. Religiositeit

(20

stellingen)

- 1 = helemaal mee oneens
- 2 = mee oneens
- 3 = neutraal
- 4 = mee eens
- 5 = helemaal mee eens

Als de vraag niet op u van toepassing is hoeft u niets in te vullen

Stelling	1	2	3	4	5
1. Rituelen in het geloof zijn belangrijk voor mij	0	0	0	0	0
2. Rituelen voorafgaande aan een sportactiviteit zijn belangrijk voor mij	0	0	0	0	0
3. Dagelijks met de hond lopen o.i.d. is een belangrijk ritueel voor mij	0	0	0	0	0
4. Geloven is voor waar houden wat je niet kunt kennen	0	0	0	0	0
5. Onze maatschappij mist een stukje betovering (is te rationeel)	0	0	0	0	0
6. Een goed christen gelooft letterlijk wat in de Bijbel staat	0	0	0	0	0
7. Ieder mens heeft in zijn diepste zelf een goddelijke vonk	0	0	0	0	0
8. Religie heeft invloed op mijn leven	0	0	0	0	0
9. Religie is een collectieve beleving	0	0	0	0	0

10. Er is eigenlijk geen verschil tussen bidden en anderszins tot jezelf komen	0	0	0	0	0
11. Ik ben in de kerk getrouwd/zou in de kerk willen trouwen	0	0	0	0	0
12. Religie is een bijkomstigheid van het bewust kunnen nadenken	0	0	0	0	0
13. Ik heb het gevoel dat er 'meer' is tussen hemel en aarde	0	0	0	0	0
14. Ik geloof dat ik na de dood alleen in herinneringen voortleef	0	0	0	0	0
15. Door sport, wandelen, yoga of meditatie kom ik tot rust	0	0	0	0	0
16. In mijn huis is plaats voor afbeeldingen uit verschillende godsdiensten	0	0	0	0	0
17. Een religieuze afbeelding raakt mij in het algemeen meer dan een andere afbeelding	0	0	0	0	0
18. Bij schilderijen let ik op de beleving	0	0	0	0	0
19. Bij schilderijen let ik op de historische achtergrond	0	0	0	0	0
20. Ik krijg regelmatig – op een positieve manier – kippenvel bij muziek	0	0	0	0	0

3. **Dagopening** (10 stellingen)

Stelling	1	2	3	4	5
1. De dagopening is bedoeld als brug van het leven buiten de school naar het leven in school	0	0	0	0	0
2. Ik gebruik de Bijbel bij de dagopening	0	0	0	0	0
3. De dagopening is voor mij een rustig begin van de dag	0	0	0	0	0
4. Met de dagopening wil ik de leerlingen iets meegeven	0	0	0	0	0
5. De dagopening laat ik liever aan me voorbijgaan	0	0	0	0	0
6. Ik laat mij in de dagopening volledig leiden door de zinbox	0	0	0	0	0
7. Ik gebruik de zinbox als inspiratie voor mijn dagopening	0	0	0	0	0
8. Ik bedenk vlak van tevoren wat ik met de dagopening ga doen	0	0	0	0	0
9. Ik maak gebruik van voorstellen van anderen over de invulling van de dagopening	0	0	0	0	0
10. Leerlingen komen wel eens terug op mijn dagopening	0	0	0	0	0

Extra: Mijn mening over de Zinbox

4. Vieringen (10 stellingen)

Stelling	1	2	3	4	5
1. Vieringen zijn onlosmakelijk verbonden met CS Vincent van Gogh	0	0	0	0	0
2. Elke docent zou in principe bij de vieringen aanwezig moeten zijn	0	0	0	0	0
3. De vorige kerstviering heb ik met veel plezier bijgewoond	0	0	0	0	0
4. De vorige paasviering heb ik met veel plezier bijgewoond	0	0	0	0	0
5. Vieringen horen te lijken op een kerkdienst	0	0	0	0	0
6. Het Woord van God komt te weinig tot uiting tijdens de vieringen	0	0	0	0	0
7. De vieringen moeten aansluiten bij de belevingswereld van de leerlingen	0	0	0	0	0
8. De vieringen sluiten aan bij de belevingswereld van de leerlingen	0	0	0	0	0
9. Het zou mooi zijn als tijdens de vieringen door iedereen gezongen zou worden	0	0	0	0	0
10. Vieringen geven goed de identiteit van de school weer	0	0	0	0	0

Bijlage IV: Mijn religieuze ervaringen

Van kind af aan sta ik open voor ervaringen. Als jochie van een jaar of 10 liep ik al belangstellend rondjes om een religieuze kring nadat we op vakantie de kathedraal van Clermont Ferrand hadden bekeken. Of dit al een religieuze ervaring was voor mij kan ik me niet herinneren. Wel was het kenmerkend dat ik ondanks het feit dat ik uit een agnostisch milieu kom wel koos voor zondagsschool en catechisatie. Met die achtergrond en de switch die ik maakte van farmacie naar godsdienstwetenschap ben ik me er in ieder geval wel bewuster van geworden. Misschien was mijn interesse in de magisch-religieuze wereld van Koning Arthur en van *The Lord of the Rings* op de middelbare school hier ook al onderdeel van. Tijdens mijn studententijd viel het me in ieder geval op dat ik een voorliefde had voor de schilderijen van Gustave Moreau tijdens een bezoek aan Musée d'Orsay, ook magisch-religieus. Dit moet me denken aan een passage uit het boek *Religie voor atheïsten* van Alain de Botton: "Goede kunst is de zintuiglijke voorstelling van die gedachten die het belangrijkste zijn voor het goede functioneren van onze ziel – en die we desondanks het eerst dreigen te vergeten, ook al vormen ze de basis voor ons vermogen tevreden en deugdzzaam te zijn."⁴⁸ Maar dat had ik toen nog niet door.

Na verwondering is ontzag het volgende element in mijn ervaringen. Een bezoek aan de Taj Mahal is altijd ontzagwekkend. Voor mij was echter het moment dat ik – heel even – alleen in een wit marmeren hoge ruimte zat (was het de graftombe?) en de stilte en ruimte op me in kon laten werken de meest bijzondere beleving van dat bezoek. Iets vergelijkbaars overkwam me toen ik twee jaar later op Sri Lanka Adam's Peak had beklommen. Niet de beklimming met aankomst bij – een bewolkte – zonsopgang maakte de grote indruk. Na kort geslapen te hebben ben ik gaan wandelen en kwam ik op zo'n honderd meter van de weg terecht bij een waterval. Daar zittende overviel me de macht van de natuur, de nietigheid van de mens, en het idee dat alles uiteindelijk met elkaar verbonden is door actie en reactie. Het zou goed kunnen dat de voorbereiding (het lopen naar de Taj Mahal, het beklimmen van de berg) mij ontvankelijk hadden gemaakt voor het ontzag dat mij overmeesterde. Net zoals een Zuid-Indiase sjamaan⁴⁹ die ik tijdens mijn studie bestudeerde zich fysiek en mentaal voorbereidde voordat hij één werd met de lokale godin tijdens een tranceritueel.

Een tweetal persoonlijke rituelen wil ik hier ook noemen. Rituelen met (dus) een religieuze insteek die uiteindelijk niet volledig zo door mij ervaren werden. Ook dat is mogelijk. Een daarvan was na het overlijden van een Tamil asielzoekster uit Sri Lanka waar ik tweewekelijks mee sprak. Toen ik achter haar overlijden kwam was de as al verstrooid. In een impulsreactie had ik een bos bloemen gekocht en was ik daarna pas op onderzoek uitgegaan naar de nieuwe 'verblijfplaats'. Aangezien die overal en nergens was heb ik thuis een hindoeïstisch ritueel uitgevoerd. Ik denk dat ik nog te geschokt was om voldoende open te staan voor de beleving. Een ander ritueel dat ik duidelijk voor iemand anders uitvoerde was het opsteken van een kaarsje in een katholieke kerk in Tiruchirappalli (Zuid-India). Ik deed dat omdat de bazin van de ontwikkelingsorganisatie waar ik toen voor werkte behoorlijk

⁴⁸ Alain de Botton, *Religie voor atheïsten; een heidense gebruikersgids* (Amsterdam 2011), p. 211.

⁴⁹ Een sjamaan is volgens Mircea Eliade iemand die technieken van extase tot in het uiterste beheerst. Hierbij hoort controle over geesten en de verbintenis met een helpende geest (Mircea Eliade, *Shamanism: archaic techniques of ecstasy* (2e druk; Princeton 1964) pp. 3-4).

ziek was. De wil om te geloven dat het zou helpen was er wel, maar mijn nuchterheid overwon. Al werd het wel gewaardeerd nadat ik het een tijd later aan de betreffende persoon had verteld. Dit moet me denken aan het boek *Life of Pi* van Yann Martel.⁵⁰ De lezer krijgt eigenlijk de vraag voorgeschoteld of hij liever een fantasierijk mooi verhaal wil geloven of een geloofwaardig verhaal met harde realiteit. Persoonlijk vind ik die vraag nog wel moeilijk. Ik wil de waarheid weten, maar vind het fantasierijke verhaal veel boeiender.

Tot besluit over mijn persoonlijke ervaringen kom ik bij het collectieve. Of je de beleving tijdens voetbalwedstrijden, popconcerten of houseparty's ook onder religiositeit kunt scharen is iets voor straks. Voor mij voelde een moment tijdens een concert van Bruce Springsteen echter wel als een collectieve religieuze ervaring. Op de muziek van het emotionele *My City of Ruins*⁵¹ stelt hij halverwege het nummer de band aan het publiek voor. Als hij normaal gesproken de toen een jaar geleden overleden saxofonist Clarence Clemons zou aankondigen vraagt hij het publiek 'Are we missing anybody tonight?'. Zijn vraag behoeft geen verdere uitleg en hij antwoordt zelf met 'Well if you're here and we're here then I know they're here.' Dan gaat hij verder met het zingen van de tekst dat uitmondt in het refrein met de tekstregels 'I pray for the faith Lord, we pray for your love Lord, we pray for the lost Lord, we pray for this world Lord, we pray for the strength Lord, come on rise up'.⁵² De vele referenties aan dit exacte moment op Youtube geven wel aan dat ik niet alleen was met deze kippenvelervaring.⁵³ Het 60.000 mensen tellende publiek ging er in mee en ik zal zeker niet de enige ongelovige zijn geweest.

Waar de ervaring me bij het concert overkwam heb ik tijdens het Healing festival in augustus 2013 hier meer naar gezocht. Mijn aanwezigheid daar verried die zoektocht eigenlijk al. Dat ik bij een kampvuur in één keer kon raden dat iemand uit Haaksbergen kwam schrijf ik toe aan plotseling toeval en geluk, vooral omdat ik niet op Hardenberg kon komen en toen maar Haaksbergen zei. Bij een sjamanistisch ritueel voor moeder aarde werd er echt naar een ervaring toegewerkt. Een tipi, een vuurtje in het midden, een kring van spirituele mensen en het bijna hypnotiserend slaan op de trom door de sjamaan zorgen voor de juiste sfeer. Een tijdens de dienst gemaakt pakje vol met goede intenties werd buiten begraven of beter gezegd geschonken aan moeder aarde. Ook daar stonden we in een kring. Nadat ook de sjamaan haar pakje begraven had sprak ze haar dank uit aan moeder aarde. Dat was al een kippenvelmoment op zich. Het moment werd nog versterkt door een libelle die een tijdje in onze kring bleef rondvliegen en even bij iemand op de trui bleef zitten. Bij het napraten in de tipi was iedereen nog diep onder de indruk. Ook dit valt met toeval volledig te rationaliseren, maar de ervaring was daar en dat maakt het verhaal ook veel mooier.

⁵⁰ Yann Martel, *Het leven van Pi* (Amsterdam 2007).

⁵¹ Geschreven in 2000 voor de stad Asbury Park, maar extra betekenis gekregen na de gebeurtenissen van 9/11, http://en.wikipedia.org/wiki/My_City_of_Ruins

⁵² <http://www.springsteenlyrics.com/lyrics/m/mycityofruins2.php>

⁵³ Bijvoorbeeld <http://www.youtube.com/watch?v=chdO1ilqj9I>

Bijlage V: uitwerking van de interviews

Drs. Alex H. de Gruijter

Levensverhaal

De Gruijter komt uit een gereformeerd milieu en is opgegroeid in Schoonhoven. Zijn vader is zeer streng opgevoed. Hij heeft zich daar wel aan ontworsteld, maar in de opvoeding van De Gruijter kwam dit soms wel terug. De Gruijters moeder was meer praktisch ingesteld als het om het geloof ging. In zijn studententijd ging De Gruijter bij de NSU (Navigators Studentenvereniging Utrecht). Daarin voelde hij zich teveel in een keurslijf gedrukt. Hij kwam voor de keuze om Jezus volledig te volgen of toch meer een eigen weg te bewandelen.

In Heiloo was De Gruijter docent wiskunde en gaf hij catechisatie. Dit was een periode waarin de twijfels ontstonden over het bestaan van een persoonlijke God. Hij noemt dit een worsteling. Die worsteling is in Emmen gebleven en versterkt nadat door de scheiding met zijn vrouw ook een scheiding met de kerk niet uit kon blijven. Het gepraat door mensen aldaar over zijn persoonlijke leven strookte niet met zijn eigen christelijke waarden. De uitdrukking 'wie zonder zonde is werpe de eerste steen' bleek hier wel op van toepassing.

De Gruijter is opnieuw getrouwd. Het geloof is gebleven, maar zijn vrouw laat een meer nuchtere en kritische houding zien waar veel ruimte is voor diepgang. Voor De Gruijter is de worsteling hierdoor opnieuw alleen maar toegenomen. Voor hem hoort dat ook bij het geloof. Naar de kerk gaan gebeurt niet meer zo regelmatig en de basis van het geloof is nu dat er veel meer is tussen hemel en aarde.

Persoonlijke religiositeit

De Gruijter hecht veel belang aan rituelen. Of het nu kerkelijke rituelen zijn zoals doop en trouwerij of dagopeningen en vieringen op school, het is belangrijk om hier bij stil te staan. Religiositeit komt niet alleen tot uiting in bovengenoemde rituelen, het is veel breder dan dat. In de natuur voelt De Gruijter de nietigheid van de mens, wat leidt tot een enorm ontzag voor die natuur (of God). In de medemens vindt De Gruijter inspiratie als hij een goeie kerel of goeie dame tegenkomt. Een tentoonstelling over Vincent van Gogh in Amsterdam brengt het religieuze in hem naar boven en ook muziek luisteren is een goddelijk ritueel op zich. Als voorbeeld noemt De Gruijter romantische muziek van onder andere Mozart, Haydn en de hedendaagse Ierse componist Patrick Cassidy.

Identiteit van de school

De christelijke identiteit van CS Vincent van Gogh bestaat vooral uit hoop en verwachting, waarbij dat laatste de pedagogische component is. In de ideaalbeeldregels vind je dit ook terug. Dit wordt bepaald door de directie, maar de identiteit van de school als geheel wordt bepaald door iedereen die er werkt. De Gruijter verwacht dat dit ook ervaren wordt door de omgeving. Hij verwacht en erkent dat tien procent van de docenten het hier moeilijk mee heeft. Dat is onderdeel van 'ken uw mensen'.

Zingeving op CS Vincent van Gogh

Rituelen zoals dagopeningen en vieringen vindt De Gruijter van groot belang. De dagopening is ook onderdeel van de hierboven genoemde pedagogische component. Vooral dan is er ruimte voor input en reflectie, en voor een persoonlijke component in een veilige omgeving. De leerling spiegelt zich altijd aan de docent en vindt het belangrijk wat de docent van hem of haar vindt. Het is daarom belangrijk dat de docent zich kwetsbaar durft op te stellen. De dagopening mag best wat langer duren

als het als zinvol wordt ervaren. Dat hoeft niet eens ten koste te gaan van de lesinhoud omdat leerlingen na een zinvol begin des te harder kunnen werken. Als docenten moeite hebben met de dagopening vindt De Gruijter dat er ruimte is om hulp te vragen. Er is een schat aan materiaal met de gebruikte methode en de ervaring van collega's.

Ook voor de vieringen ziet De Gruijter de input van leerlingen als essentieel. Hun betrokkenheid is vooral van belang. De leerlingen kunnen een eigen invulling geven en worden geholpen door de bijdrage van docenten. Op Salland (de vmbo-afdeling) neemt dit toe. Op Lariks is het nog meer een kwestie van door docenten voor leerlingen. Het derde anker naast dagopeningen en vieringen zijn de lessen godsdienst. Daar is in eerste instantie aandacht voor de input van kennis van verschillende achtergronden. Een ander belangrijk component is hoe de leerlingen daar zelf in zitten. Dit moet ook een opening geven voor geloofsvragen. Verder is het prima dat het afhankelijk is van de persoonlijke vrijheden van de docent. Wel vindt hij het jammer dat bovengenoemde in de praktijk niet waar wordt gemaakt en er alleen aandacht is voor historie.

De ruimte voor geloofsvragen of levensvragen is niet beperkt tot de godsdienstles. De Gruijter vindt dat elke docent hier bewust ruimte voor moet hebben in de lessen. Er zijn namelijk voortdurend aanknopingspunten, zoals gebeurtenissen in school. Het kan ook zoiets simpels zijn als een verliefd stelletje in de klas. Docenten zouden zelfs die ruimte zo nu en dan bewust in moeten bouwen. De Gruijter is op zich tevreden hoe deze componenten al staan vermeld in de ideaalbeeldregels. Hij denkt echter wel dat de beleidsstukken op dit gebied een wat scherpere vertaling kunnen krijgen.

Drs. B. Oosting

Eigen religiositeit

Eén van zijn opa's overleed toen Oosting 18 jaar was. Hij was erbij en voor hem was dat zijn meest diepe spirituele ervaring. Hij voelde dat er meer was tussen hemel en aarde. Het was een roeping, een appèl "dat ieder mens hier een opdracht heeft te vervullen". Een voorbeeld van zo'n opdracht is om er simpelweg te zijn voor iemand anders, dat je voor die ander van betekenis bent. In de loop van zijn leven is Oosting steeds meer gaan nadenken over levensvragen. Dat kwam mede doordat hij die tegenkwam in de vele literatuur die hij las tijdens zijn studie Engels. Oorspronkelijk was zijn beeld van God, van het geloof eendimensionaal. In de loop van de tijd heeft dat zich ontwikkeld tot meerdere esoterische lagen. Hij vindt het belangrijk om voor je eigen religiositeit open te staan voor signaaltjes in je leven. Die signaaltjes geven houvast, een stukje duidelijkheid hoe verder te gaan als er weer eens een moment van twijfel is. Om dit te verduidelijken citeert hij een gedicht van Martin Bril met daarin de regels: "De kunst is zo te leven, dat het je overkomt; die klaarheid, af en toe.

Identiteit van de school

Identiteit is volgens Oosting 'het kleed waarin we dagelijks wandelen'. Hier hoort bij: een gevoel van lotsverbondenheid en een gezamenlijk doel met een eigen rol voor iedereen, naast de leerling staan in plaats van tegenover, vanuit gedeelde normen en waarden die zowel afkomstig zijn van onze joods-christelijke traditie en nieuwe vormen van spiritualiteit. Een belangrijk voorbeeld vanuit de christelijke traditie is vergevingsgezindheid: bevrijding en ommekeer, fouten mogen maken en opnieuw kunnen beginnen, en van mening mogen veranderen. Dit alles vanuit een geloof in groei van mensen. Hoe docenten hier mee bezig zijn is belangrijk om zichtbaar te maken in de klas, vanuit waarden zoals integriteit en authenticiteit. De verbondenheid komt het sterkst naar voren bij persoonlijk leed en bij vrolijke omstandigheden zoals een open dag.

Identiteit is ook hoe we het onderwijs zien. Het heeft ook een opvoedende, vormende taak. Bij ons op school kun je "worden wie je bedoeld bent te zijn". Een nieuw element in het onderwijs en daarmee ook in de identiteit van CS Vincent van Gogh is de horizontaliteit. Hiermee wordt bedoeld dat de

school naar buiten toe gericht is. De maatschappij vraagt ook wat van ons en wat kan de school betekenen voor de omgeving? Wat de school betekent is ook wel iets om trots op te zijn. De school staat als het ware op vruchtbare grond met als bewijs de vele projecten, het tweetalig onderwijs en het gymnasium met een eigen gezicht en sterke profielen. Dat de school hier niet mee te koop loopt zegt wel iets over het calvinistische karakter. Niet bang zijn om je kop boven het maaiveld uit te steken zou best meer mogen gebeuren. Net zoals Oosting wel weer wat meer bevologenheid zou willen zien. Mede door de werkdruk, maar ook door de mentaliteit van het personeel wordt er in zijn ogen steeds zakelijker gedacht. Elk karwei moet op een of andere manier wel gecompenseerd worden. Dat heeft ook te maken met het taakbeleid.

Zingeving op CS Vincent van Gogh

Voor Oosting is de belangrijkste functie van de dagopening om een koppeling te leggen met de niet vanzelfsprekende dingen van de dag. Het is een moment van bezinning, om even stil te staan bij de wereld om ons heen. Hoe de docent dat invult vindt hij niet zo belangrijk. Oosting spreekt de hoop uit dat docenten hiertoe in staat zijn en dat als ze dit moeilijk vinden om hulp vragen. Ze moeten niet handelingsverlegen zijn, anders hangt het er maar een beetje bij. Dan wordt het een pro forma aangelegenheid, terwijl dit juist zo'n moment is voor authenticiteit en integriteit. De oase kan hier een goede hulp bij zijn als continuïteit en houvast. Ook voor continuïteit vanuit de identiteitsdagen. Inhoudelijk gezien heeft Oosting niet direct een mening over de uitvoering van de vieringen. Of het nu traditioneel of modern gebeurt of een combinatie ervan, het moet vooral goed gebeuren. Met goed bedoelt Oosting wederom authentiek. En met een strakke regie kunnen de leerlingen goed 'bij de les' worden gehouden, anders verliezen ze het respect. Het moet bijvoorbeeld duidelijk zijn wanneer er wel en niet geklapt mag worden en vanzelfsprekend niet bij gebed en overdenking.